

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М. П. ДРАГОМАНОВА**

БАХОВ ІВАН СТЕПАНОВИЧ

УДК [37(73)+811(07)](043)

**ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ У ПРОФЕСІЙНІЙ
ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ КАНАДИ І США
(ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТ.)**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Київ – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в ПрАТ ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант - доктор педагогічних наук, професор
ЧЕРНУХА Надія Миколаївна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри соціальної реабілітації і
соціальної педагогіки.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
РОМАНОВСЬКИЙ Олександр Олексійович,
Українсько-американський гуманітарний
інститут «Вісконсінський Міжнародний
Університет (США) в Україні», ректор;

доктор педагогічних наук, професор
ЖЕЛАНОВА Вікторія В'ячеславівна,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
професор кафедри теорії та історії педагогіки;

доктор педагогічних наук, професор
РИЖИКОВ Вадим Степанович,
ПрВНЗ «Університет сучасних знань»,
завідувач кафедри економіки та менеджменту.

Захист відбудеться 14 грудня 2017 року о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.01 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розісланий 14 листопада 2017 року.

**Вчений секретар
спеціалізованої ради**

В. Д. Сиротюк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Проблема підготовки людей до життя в сучасному суспільстві в умовах імперативної багатонаціональності й полікультурності перебуває в центрі уваги багатьох дослідників. Виклики сучасного багатонаціонального суспільства знайшли відображення в ідеях і практиці полікультурної освіти, що покликана готувати майбутнього громадянина до життя й діяльності в сучасних умовах. За таких умов особливого значення набуває проблема реалізації *принципу полікультурності*, задекларованого в офіційних документах, які регламентують державну політику в галузі освіти в Україні: Законі «Про освіту» (2017), законопроекті № 5670-д «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (2017), Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності (2000), Національній доктрині розвитку освіти України у XXI ст. (2002), Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, Законі України «Про ратифікацію Європейської Хартії регіональних мов або мов меншин» (2003), Указі Президента України № 161/2010 «Про Концепцію державної мовної політики» (2010), Законі України «Про засади державної мовної політики» (2013), Концепції розвитку загальної середньої освіти, Державному стандарті базової і повної середньої освіти (2003), комюніке ЮНЕСКО «Сприяння якості освіти» (Париж, 1998) та інших нормативних документах, що актуалізують вимоги суспільства до виховання полікультурної особистості.

Становлення нової освітньої парадигми в українському соціумі відбувається в умовах глобалізації, зростання впливу етнокультурного чинника, переходу до інформаційного суспільства. Складною і нерозв'язаною залишається проблема збереження і розвитку духовних пріоритетів, формування особистості в межах системи освіти, що створює передумови для модернізації педагогічної освіти, пошуків ефективних шляхів набуття індивідом особистісних та соціальних якостей на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії.

Самобутньою ознакою початку XXI століття є посилення взаємодії і взаємозалежності країн і народів задля взаємозбагачення культур. У цих умовах проблема толерантного співіснування різних етнічних і соціальних спільнот усвідомлюється вченими всього світу, оскільки в ньому практично немає моноетнічних держав, відтак акцентується значущість полікультурної освіти, що дозволяє людині сформуванати здатність толерантного ставлення до іншокультурного досвіду.

Найважливішими чинниками, які актуалізували наукові пошуки в галузі полікультурної освіти, є розширення зв'язків між державами, посилення процесів глобалізації, інтернаціоналізації, глибоке осмислення феномену культури як явища, що пронизує всі сфери соціального буття, процес полілогу та взаємовпливу світових і локальних культур, становлення гуманістичної парадигми як домінанти соціокультурного процесу, посилення інтеграційних процесів у науці.

Соціальна, політична, демографічна, культурна трансформація багатоетнічних, багатокультурних держав зумовила пошук адекватних

педагогічних рішень з урахуванням інтересів усіх представлених у суспільстві етнокультурних груп. Нині відчувається гостра необхідність обґрунтування і реалізації освіти, що протистоїть ксенофобії та міжнаціональній ворожнечі.

Складний і суперечливий процес національного відродження в Україні потребує всебічного осмислення історичних, політичних, соціальних, етнокультурних детермінант, що визначають особливості культурно-освітнього життя держави загалом та її окремих регіонів; стає необхідним створення і налагодження конкретного механізму, у якому б етнічна самосвідомість виступала важливим чинником усвідомлення причетності до рідної етнічної культури, розуміння її значення в консолідації української нації, у формуванні її національно-державних інтересів.

В Україні як одній із багатоетнічних і багатокультурних країн світу суспільство опановує шляхи гармонійного розвитку та мирного співіснування культур. У цьому контексті звернення до проблематики полікультурної освіти зарубіжних країн, особливо США та Канади, є цілком закономірним.

Нагальність глибокого вивчення та узагальнення досвіду країн-лідерів у галузі впровадження ідей полікультурної освіти збільшується через те, що вітчизняна педагогіка і школа потребують розроблення та впровадження оптимальної політики, теорії і практики освіти в умовах багатоетнічного і багатокультурного соціуму.

З-поміж зарубіжних країн Канада та США стали лідерами в дослідженні теорії і практики освіти в багатоетнічному і багатокультурному середовищі на засадах полікультуралізму, тому для вивчення феномену полікультурної освіти й виявлення ролі полікультурного середовища в системі освіти доцільно звернутися до досвіду Канади та США, де впродовж кількох десятиріч накопичено багатий теоретичний і практичний матеріал, який ще недостатньо вивчений і усвідомлений, є сьогодні актуальним, як ніколи.

Історично багатонаціональні, багатоетнічні держави Канада та США відчувають на собі вплив культурно-інформаційних перетворень та наслідки міграційних процесів, що відбуваються в сучасному світі. За цих умов актуальною є проблема акультурації, адаптації один до одного представників численних культур, націй, рас, що прибувають і оселяються у цих країнах.

Використання відповідного зарубіжного педагогічного досвіду є вкрай необхідним, якщо врахувати, що ідеї полікультурної освіти поки що не знайшли системного відображення в теорії і практиці української освіти.

Аналіз педагогічних досліджень показав, що лише окремі питання виховання й освіти в багатокультурному і багатоетнічному соціумі посідають значне місце в наукових дослідженнях вітчизняних і зарубіжних учених. Філософське та культурологічне обґрунтування діалогу як шляху розвитку особистості в багатокультурному суспільстві запропонували В. Андрущенко, М. Бахтін, В. Біблер, Ю. Лотман. У наукових працях Г. Балла, Б. Гершунського, І. Зязюна, З. Малькової, Р. Позінкевича переосмислено теоретико-методологічні засади освіти, філософії і виховання як соціокультурного процесу. Проблему полікультурної освіти у другій половині ХХ - початку ХХІ століття порушували науковці Я. Гулецька, З. Гасанов, Л. Голік, М. Князева, М. Красовицький, Г. Левченко, Л. Міллер, В. Подобєд,

В. Болгаріна, Н. Горбунова, О. Котенко, І. Лощенова, А. Сущенко, Н. Сейко, В. Кузьменко, В. Макаєва, Г. Миронова. Різні аспекти полікультурного виховання досліджували науковці: В. Бойченко, Л. Волик, В. Єршов, В. Компанієць, Т. Левченко, Г. Розлуцька, Л. Узунова, О. Шевнюк; процеси діалогу культур у освітній галузі висвітлювали В. Аношкіна, В. Калінін, Л. Бурман, Л. Гончаренко, К. Лях, В. Морозов, В. Присакар, С. Черепанова, проблемам толерантності, емпатії, зокрема у міжетнічних відносинах, приділяли увагу В. Бакальчук, Т. Білоус, С. Бондарева, Л. Журавльова, О. Лазаріді, В. Лекторський, Ю. Яценко; компетентнісний підхід, зокрема і до полікультурної освіти та виховання, обґрунтовують І. Бех, О. Волченко, Ж. Гараніна, В. Дьомін, Ю. Жуков, І. Закір'янова, О. Козирева, Є. Коблянська, Т. Володько, Ю. Кушеверська, О. Мамчин, Г. Медведєва, С. Носкова, Л. Орніна, І. Шолудченко та ін. Проблема виховання культури міжнаціонального спілкування знайшла відображення у працях О. Брезгіної, Н. Воскресенської, Н. Ганнусенко, З. Гасанова, М. Геворкян, О. Максименко, М. Тайчинов, Г. Філіпчук, М. Хайруддінова, Л. Халяпіної та ін.

Сучасні тенденції полікультурної підготовки майбутніх педагогів досліджували вітчизняні науковці Н. Авшенюк, В. Болгаріна, О. Дубовик, І. Лощенова, О. Сухомлинська і зарубіжні дослідники І. Васютєнкова, П. Вебер, В. Єрьоміна, О. Давидова, С. Мартиненко, В. Міттер, А. Перотті, Ю. Плеханова, Т. Рюлькер, В. Симухіна, О. Сіняєва, М. Сіраєва та ін.

Особливої уваги проблема полікультурності набуває у зв'язку з розвитком регіональних освітніх просторів, які перебувають у центрі уваги таких науковців, як М. Араджіоні, А. Белогуров, О. Борейко, О. Добош, Є. Заредінова, В. Желанова, О. Мещанінов, В. Обозний, Г. Розлуцька, В. Рижиков, Н. Рудницька, Н. Сейко, Л. Тархан, М. Хайруддінов, Н. Чернуха, Н. Якса.

Проблеми полікультурності обґрунтовано в студіях зарубіжних науковців, передусім канадських, які розглядали окремі аспекти освіти США і Канади: систему освіти (П. Аксельрод, С. Девіс), педагогічну освіту (Д. Бредлі, Т. Карсон, Л. Харгрівз, І. Джонстон, Л. Вілст), полікультурну та міжкультурну освіту (Дж. Бенкс, Дж. Бадетс, Дж. Беррі, Р. Біббі, Д. Камінз, Д. Езлінг, Р. Гош, Р. Гольц, Р. Гарсія, Р. Горські, С. Грант, Л. Ліппман, М. Лупул, К. МакЛеод, С. Морріс, С. Нієто, Р. Самуда, В. Татор), навчання іммігрантів (Р. Гірабаяші, Ш. Шеймі), білінгвальне навчання (Л. Керол, А. Даффі, К. Гілл, К. Хакута, Д. Каммінз, С. Майханович, С. Шелтер та ін.).

Розвиток концепцій виховання в багатонаціональному середовищі в Канаді та США обґрунтовано в працях канадських вчених-педагогів (М. Ешворт, Д. Беррі, Д. Коннер, П. Горські, Ф. Генрі, Р. Калін, М. Ледох, К. МакЛеод, К. Мудлі, С. Морріс, Д. Портер, Р. Самуда) та американських теоретиків (Д. Бадетс, Д. Бенкс, С. Беннет, Р. Гарсія, С. Грант, Д. Гей, М. Гібсон, Г. Гіру, Д. Голднік, Д. Кумінз, Д. Линч, С. Маргінсон, Д. Маршалл, Д. Мозенсон, С. Мей, Д. Равіч, Р. Закс, К. Слітер), де представлені філософські, культурологічні та педагогічні основи, уточнено поняття, цілі, принципи полікультурної освіти, запропоновано шляхи втілення полікультурної освіти, прийоми і методи навчання та виховання в полікультурному середовищі, визначено критерії ефективності полікультурної освіти у США і Канаді.

Окремим аспектам розвитку школи і педагогіки Канади та США присвячено дослідження українських науковців О. Барабаш, Ю. Безух, Я. Бельмаз, Н. Бідюк, І. Білецької, О. Борзенко, М. Бусько, М. Василик, Н. Видишко, Ю. Головацької, Я. Гулецької, І. Гушлевської, В. Дикань, О. Дуб, О. Ельбрехт, Н. Жорняк, І. Зварич, О. Зіноватної, Л. Карпинської, М. Кокор, Т. Кошманової, М. Лещенко, Н. Мукан, М. Нагач, О. Орловської, В. Павлюк, В. Погребняка, І. Пасинкової, Н. Пиж, О. Романовського, О. Слоновської, А. Чирви, К. Шихненко, М. Шутової та ін.

Незважаючи на зростаючий інтерес до вивчення окремих аспектів розвитку теорії та практики полікультурної освіти в Канаді та США, дослідницької уваги (поза дослідницькою увагою залишається цілісне бачення проблеми полікультурної освіти в сукупності її цільових, змістових і процесуальних характеристик, що потребують уточнення, так саме як і умови, принципи реалізації полікультурної освіти в Канаді і США. Головною причиною несформованості цілісного знання про полікультурну освіту є відсутність окреслених актуальних тенденцій що зумовлено слабкою інтеграцією традиційних та полікультурних знань.

Актуальність дослідження канадського та американського досвіду зумовлена можливостями використання найбільш цінних досягнень педагогічної науки і практики Канади та США у становленні нової освітньої парадигми України, спрямованої на різнобічний гармонійний розвиток особистості, підготовку до життя в умовах культурного, етнічного, лінгвістичного розмаїття, пов'язаної з прагненням України взаємодіяти зі світовим співтовариством у вирішенні глобальних проблем людства.

Означена наукова проблема актуалізується виявленими суперечностями між:

- розробленням у вітчизняній науці окремих аспектів полікультурної освіти в Канаді і США і відсутністю її концептуального обґрунтування;
- теоретичними підходами вітчизняних учених до визначення самого поняття «полікультурна освіта», окремих категорій полікультурної освіти і відсутністю їх конкретизованого предметного тезаурусу;
- епізодичними науковими дослідженнями вітчизняних учених щодо визначення філософсько-педагогічних смислів поняття «міжкультурна взаємодія суб'єктів освітнього процесу» і відсутністю їх цілісного концептуального узагальнення щодо уточнення поняттєвого апарату дослідження;
- аналізом практичної реалізації означеного напрямку в Канаді і США та відсутністю системних рекомендацій для інтеграції полікультурного компонента в освітній процес та обґрунтування тенденцій його розвитку в канадській та американській освіті;
- дослідженнями проблем педагогічної освіти Канади і США і відсутністю теоретичного обґрунтування її полікультурної спрямованості;
- наявністю значної кількості окремих робіт, присвячених проблемі полікультурної освіти Канади, США та України, і відсутністю ґрунтовних порівняльно-компаративних досліджень з означеної проблематики, що виявляють загальні тенденції розвитку полікультурної освіти цих країн.

Відтак існує необхідність дослідження тенденцій еволюції полікультурності як особливості освітнього середовища канадського й американського суспільств та її ролі у реформуванні системи канадської і американської освіти з урахуванням принципу полікультуралізму; аналізу провідних канадських і американських концепцій і понять, що визначають сутність полікультурної освіти Канади й США; вивчення підходів, які розкривають перспективи реалізації полікультурного напрямку в процесі професійної підготовки педагогів у Канаді, США.

Актуальність проблеми, її недостатня розробленість і доцільність упровадження у вітчизняне освітнє середовище ефективного досвіду розвитку полікультурної освіти в професійній підготовці фахівців у Канаді і США зумовили вибір теми дисертації **«Тенденції розвитку полікультурної освіти у професійній підготовці фахівців Канади і США (друга половина XX – початок XXI ст.)»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження проводилось відповідно до плану загальної науково-дослідної роботи Міжрегіональної Академії управління персоналом «Теоретико-методологічні засади становлення української державності та соціально-виховна практика: політичні, юридичні, економічні та психолого-педагогічні проблеми», що має державний реєстраційний номер 0113U007698.

Тема дисертації затверджена Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 7 від 23.03.2012 року) та узгоджена в бюро Ради з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології НАПН України (протокол № 9 від 27.11.2012 року).

Мета дослідження полягає у цілісному обґрунтуванні теоретичних засад полікультурної освіти у професійній підготовці фахівців Канади і США, виявленні основних тенденцій розвитку полікультурної освіти у професійній підготовці фахівців Канади і США та визначенні шляхів імплементації означеного позитивного досвіду в освітній процес України.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Охарактеризувати соціально-історичні умови становлення полікультурної освіти в Канаді та США.
2. Дослідити тенденції розвитку нормативно-правових засад, концепцій, теоретичних підходів щодо полікультурної освіти Канади і США.
3. Схарактеризувати полікультурність як провідний принцип мовної політики Канади і США.
4. Розкрити мету, завдання, принципи й моделі полікультурної освіти в Канаді і США.
5. З'ясувати особливості полікультурної професійної підготовки фахівців в освітніх закладах Канади і США.
6. Конкретизувати тенденції інтеграції полікультурних засад у професійній підготовці майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах Канади і США.
7. Окреслити можливості використання прогресивного американського і канадського науково-практичного досвіду організації полікультурної підготовки майбутніх фахівців в освітньому середовищі України.

Об'єкт дослідження: полікультурна освіта Канади і США.

Предмет дослідження: тенденції розвитку полікультурної освіти в професійній підготовці фахівців у Канаді і США.

Концептуальні засади дослідження. Провідна ідея концепції ґрунтується на розгляді професійної підготовки фахівців до взаємодії суб'єктів освітнього процесу в умовах полікультурності Канади і США як соціокультурного загальнопедагогічного феномену з усіма складовими системи (цілями, принципами, функціями, структурою, змістом). Дослідження набуває особливої актуальності, оскільки об'єктивно посилюється необхідність адаптації вітчизняної вищої освіти до світового освітньо-наукового, культурного простору зі збереженням вдосконаленням здобутків і пріоритетів національної системи освіти.

Вивчення зазначеного феномену потребує врахування світових глобалізаційних та інтеграційних процесів розвитку теорії і практики педагогічної освіти, принципів полікультурності, гетерогенності й поліетнізму в поєднанні з тенденціями регіоналізації. При цьому визначимо особливості впливу полікультурних умов, зокрема Канади і США (історичних, природно-географічних, соціально-економічних, соціально-демографічних, культурологічних), на процес соціалізації та професійного становлення особистості майбутнього фахівця. Полікультурна складова професійної освіти виступає теоретико-методологічною стратегією, спрямованою на формування в майбутніх фахівців досвіду міжкультурної взаємодії. Полікультурність відображає культурне та національне розмаїття канадського і американського суспільства; сприяє визнанню права всіх громадян зберігати, розвивати і збагачувати власну культурну спадщину; сприяти вихованню в них взаєморозуміння, поваги і толерантності, здатності до міжкультурного діалогу.

Означене потребує збільшення питомої ваги полікультурного компонента у змісті вищої освіти, зокрема в розширенні сфери міжкультурної взаємодії суб'єктів освітнього процесу за допомогою діалогу/полілогу культур. Професійна педагогічна взаємодія передбачає співробітництво, паритетні суб'єкт-суб'єктні відносини й має ґрунтуватися на спеціальних професійних знаннях і комплексних педагогічних вміннях, зокрема на вмінні встановлювати доцільні стосунки в системі «викладач-студент», «педагог-учень», «педагог-група», досягаючи взаєморозуміння.

Розв'язання досліджуваної проблеми є важливим напрямом і актуальним завданням модернізації вищої освіти, визначальним чинником успішної освітньої політики, що зумовлює створення цілісної обґрунтованої концепції професійної підготовки в умовах полікультурності на методологічному, теоретичному, методичному та практичному рівнях. Така концепція потребує: **теоретичного** обґрунтування дослідження, яке має бути пов'язане із визначенням його поняттєвого апарату (відображає логічну координацію поняттєвих просторів: *культура* → *освіта* → *взаємодія*; *полікультурність* → *полікультурна освіта й виховання* → *міжкультурна взаємодія*), визначенням категорійного статусу професійної підготовки фахівців до взаємодії суб'єктів освітнього процесу як об'єкта моделювання її змісту та структури; створенням на цій основі відповідної концептуальної моделі; досліджуваний феномен має розглядатися як складна поліфункціональна відкрита педагогічна система,

спрямована на формування професійно-особистісних якостей фахівця, здатного працювати в умовах полікультурного освітнього середовища на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії; такий підхід потребує від майбутніх фахівців глибокого усвідомлення сутності, функцій, системного характеру міжкультурної взаємодії; **науково-методичного** вирішення проблеми професійної підготовки фахівців, що має бути узгоджене з її цілемотиваційним компонентом, змістовно насиченим (в інваріантній і варіативних площинах) і поєднаним з нормативно-ціннісним полікультурним наповненням і технологічним проектуванням процесу становлення майбутнього фахівця як спеціаліста у своїй галузі; **практичної** реалізації інваріантного науково-методичного забезпечення професійної підготовки до міжкультурної взаємодії суб'єктів освітнього процесу, що передбачає поетапність і варіативність оволодіння студентами навчальними дисциплінами полікультурного спрямування й необхідного вдосконалення програмно-методичного забезпечення освітнього процесу та реалізується за допомогою комплексу модулів міжкультурної взаємодії; такий підхід збагачує сутність професійної підготовки сучасного фахівця, модернізує її зміст, удосконалює освітню технологію, сприяє формуванню міжкультурної компетентності фахівця. Дослідження є міждисциплінарним, оскільки інтегрує історичні, філософські, педагогічні, психологічні, соціологічні, демографічні, етнонаціональні, соціально-культурні знання. Провідна ідея та основні положення концепції відображені в *загальній та часткових гіпотезах* дослідження.

Гіпотеза дослідження полягає в припущенні, що системне теоретичне обґрунтування полікультурної освіти Канади і США, виявлення основних сутнісних характеристик і тенденцій її розвитку можуть бути досягнуті, якщо: його теоретичною та методологічною базою є положення філософських, педагогічних і психологічних концепцій, заснованих на ідеях гуманістичного, діалогового, антропологічного, культурологічного підходів до навчання і виховання особистості; розглядати полікультурну освіту в багатоаспектному плані як світогляд, освітній процес, рух за реформування; визначати полікультурну спрямованість як провідну тенденцію розвитку сучасної канадської і американської освіти; урахувати її роль у вирішенні проблеми різних форм дискримінації в суспільстві; відмовитися від її одновимірного трактування як окремого курсу або програми навчання; представити систематизацію практичних рекомендацій щодо інтеграції полікультурного компонента в освітній процес як поетапний перехід від наповнення традиційних програм матеріалом етнічного змісту до їх трансформування згідно з цілями й завданнями полікультурної освіти; розглядати професійну підготовку фахівців у Канаді і США в контексті полікультурної освіти, а полікультурну компетентність вважати провідним критерієм оцінювання результатів підготовки, що передбачає вміння фахівців виділяти і вносити до змісту загальної освіти ідеї про культурне різноманіття суспільства і світу, організувати освітній процес як діалог носіїв різних культур; розробити порівняльній інструментарій, заснований на зіставленні полікультурного досвіду країн за такими аспектами: визначення поняття полікультурної освіти, її цілей, завдань, змісту, принципів, ролі рідної мови та сім'ї у навчанні та

вихованні, взаємини школи і суспільства; підготовка вчителя; закони в галузі освіти – для виявлення загальних і особливих рис полікультурної освіти Канади, США та України.

Методологічну основу дослідження становлять: провідні положення *теорії пізнання* та її основні принципи (історизму, системності, діалектичності, об'єктивності, взаємозумовленості і взаємозв'язку); *системний підхід*, специфікою якого в порівняльній педагогіці є вивчення будь-яких фактів і явищ в освіті у взаємозв'язку з іншими соціальними системами, що мають безпосередній вплив на освіту країни, отже, питання полікультурної освіти розглядаються у контексті з економічними, політичними, культурними, релігійними, демографічними проблемами канадського та американського суспільств; ідеї провідних *морально-етичних теорій*, концептуальні психолого-педагогічні ідеї щодо взаємодії як своєрідної системи цілеспрямованого, безконфліктного спілкування, поведінки і діяльності; теоретичні уявлення про організацію освітнього процесу; ідеї *продуктивного навчання* в працях зарубіжних і вітчизняних дослідників; ідеї *культурологічного*, особистісно-діяльнісного, суб'єктного підходу в навчанні; концепція цілісного *системного аналізу* функціонування педагогічної системи; наукові дослідження проблеми педагогічної підтримки суб'єктів освітнього процесу в умовах полікультурності Канади і США.

Теоретичну основу дослідження становлять концептуальні положення філософії неперервної професійної освіти (В. Андрущенко, П. Антонюк, І. Зязюн, В. Лутай, П. Саух); історії розвитку полікультурної освіти в Україні (В. Болгаріна, Л. Вовк, С. Мельничук, О. Сухомлинська, М. Ярмаченко); компаративістської педагогіки (Н. Абашкіна, Н. Лавриченко, О. Локшина, О. Романовський, О. Овчарук, Л. Пуховська, А. Сбруєва, С. Сисоєва); комунікативної філософії (Р. Арцишевський, М. Корнєєв, О. Колесніков); теорії рівноцінного циклічного розвитку та взаємодії культур О. Шпенглера і А. Тойнбі; теорії міжкультурної комунікації та діалогу культур (Е. Холл, Р. Олівер, П. Донець, С. Тер-Мінасова, М. Бахтін, В. Біблер); теорії і практики культурологічної освіти (Т. Іванова, Б. Лихачов, О. Шевнюк); концепції міжкультурної педагогіки (Г. Есінгер); принципів полікультурності суспільства (Є. Видт, М.О. Данилевський, В. Матіс, Я. Нурулін); теорії і методики модульного навчання (А. М. Алексюк, А. Гучинські, В. Зінкевічус, П. Юцявічине), дидактики професійної освіти (Є. Барбіна, В. Бондар, В. Козаков, І. Лернер, Д. Чернілевський); педагогічні теорії розвитку освіти в багатокультурних суспільствах (Дж. Бенкс, П. Горскі, Н. Абагаян, М. Тайчинов, Т. Кошманова, М. Рудь, Г. Філіпчук); офіційні документи міжнародних організацій (ООН, ЮНЕСКО, Ради Європи, Європейського Союзу) щодо полікультурної освіти, професійної підготовки і діяльності фахівців до міжкультурної взаємодії суб'єктів освітнього процесу; законодавчі акти та концепції з проблем гуманізації і гуманітаризації освіти та значення мови в цьому процесі; положення Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року.

Для вирішення поставлених завдань і перевірки гіпотези застосовувався комплекс взаємодоповнюючих **методів дослідження**: *загальнонаукових* – аналіз

(історіографічний, порівняльний, ретроспективний), синтез, абстрагування, узагальнення, аналогія для розгляду розвитку історії становлення та теоретичних питань полікультурної освіти і практики полікультурної підготовки в закладах освіти Канади та США у визначений для дослідження період; *предметно-хронологічної ретроспекції*, що сприяв виявленню тенденцій розвитку, дав змогу простежити зміни в теорії та практиці полікультурної освіти на різних освітніх рівнях і виявити рушійні сили процесу; *порівняльно-історичний метод* – дав змогу порівняти соціально-педагогічні явища і погляди, виявляючи в них схоже й відмінне; *структурний*, що забезпечив розгляд освітнього процесу на основі системоутворювальних компонентів теорії і практики полікультурної освіти; *прогностичний* – дав змогу визначити позитивний канадський та американський полікультурний досвід освіти і виявити можливості його застосування в Україні.

Джерельну базу дослідження становлять фундаментальні наукові праці українських, канадських та американських учених з філософії, соціології, теорії та історії освіти, питань іншомовної та полікультурної освіти; енциклопедичні та періодичні видання Канади, США та України, матеріали всеукраїнських та міжнародних організацій з питань освіти.

У процесі написання дисертації було використано: офіційні документи, що стосуються мовної політики і освітніх реформ у Канаді та США (Акт про білінгвальну освіту (1968), Акт про освіту для дітей з альтернативним розвитком (1975), «Мультикультурний Акт про збереження і посилення полікультурної освіти в Канаді» (1988), «Мультикультурна програма» (1997), доповіді та рішення парламентських комісій з питань освітньої політики “Америка створює можливості значного підвищення якості технології, освіти та науки” (2007), “Відновлення та реінвестування Америки” (2009), “Охорона здоров’я та регулювання освіти” (2010) та ін.); національні стандарти, навчальні плани і програми, статистичні матеріали, що відображають зміст курикулуму, основні показники діяльності освітніх систем на регіональному та національному рівнях; матеріали міжнародних та всеукраїнських конференцій, рішення і рекомендації всесвітніх педагогічних форумів, педагогічна та суспільно-політична періодика Канади, США і України; періодичні зарубіжні видання з проблем порівняльної педагогіки, канадські та американські періодичні видання з педагогіки “International Journal of Multicultural Education”, “American Indian Culture and Research Journal”, “Bilingual Research Journal”, “Journal of Multilingual and Multicultural Development”, “Multicultural Perspectives”, “Multicultural Review”, “Negro Educational Review”, “Race, Ethnicity and Education”, “American Journal of Education”, “Canadian Journal of Applied Linguistics”, “Canadian Journal of Education”, “Teacher Development”, “Teacher Education and Special Education”, “The Canadian Teacher”, “Education Canada”, “Journal of Teacher Education”, “Journal of Multilingual and Multicultural Development”, банк даних електронної документації навчальних закладів Канади і США.

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження полягає в тому, що *вперше*:

- цілісно і системно обґрунтовано загальні та особливі характеристики полікультурної освіти Канади і США, на основі порівняльно-зіставного аналізу схарактеризовано тезаурус понятійного апарату, визначено пріоритетні тенденції в канадській, американській та українській освіті, визначено категорію «полікультурна освіта», її цілі, завдання, принципи, зміст, роль рідної мови у навчанні, взаємозв'язок школи і релігії, школи та сім'ї, полікультурна підготовка фахівців, законодавча база в галузі освіти;

- *обґрунтовано й удосконалено* взаємозв'язок полікультурної освіти в Канаді і США з критичною теорією раси, теорією курикулуму, критичною педагогікою і антирасистською освітою, що знайшло відображення в підходах сучасних канадських і американських авторів до формулювання основних характеристик полікультурної освіти;

- *цілісно вивчено і системно представлено* процес становлення та розвитку полікультурної освіти в Канаді і США, що характеризується еволюційним переходом від етнічних досліджень до міжгрупових, міжкультурних та полікультурних;

- *уперше* в результаті аналізу теорії і практики монокультурної освіти в Канаді і США сформульовані суттєві наукові аргументи про неспроможність педагогічних ідей етноцентризму і асиміляції;

- *уточнено* основні змістовні характеристики, цільові орієнтири сучасного стану полікультурної освіти в Канаді і США та тенденції її розвитку в канадському і американському суспільстві;

- *критично проаналізовано* та систематизовано практичні рекомендації канадських і американських вчених з поетапної інтеграції матеріалу полікультурного характеру в зміст освіти;

- *розкрито* зміст професійної підготовки фахівців для роботи в полікультурному освітньому закладі, охарактеризовано стан теорії і практики у цій галузі, що підтверджує статус полікультурної освіти як головної тенденції підвищення якості підготовки фахівців у Канаді і США;

- *удосконалено й розширено* наукові уявлення про сутнісні характеристики поняття “полікультурна освіта” (складне, багатоаспектне поняття, що поєднує різноманітні підходи до вирішення проблем, пов'язаних із культурною неоднорідністю канадського та американського суспільств і є невід'ємною складовою загальної освіти у Канаді та США);

- *уточнено* сутність базових понять “багатомовність”, “двомовність”, “білінгвальне (двомовне) навчання”;

- *доповнено і конкретизовано* зміст категорії «полікультурна освіта» у вітчизняному понятійному апараті, проаналізовано та систематизовано понятійний апарат означеної галузі освіти;

- *подальшого розвитку* набули теорія і практика професійної педагогіки; проектування змісту полікультурної підготовки майбутніх фахівців в умовах полікультурного освітнього простору і в контексті євроінтеграційних процесів.

До наукового обігу введено нові документи з проблеми полікультурної освіти в навчальних закладах Канади і США.

Практичне значення одержаних результатів. Визначено місце, значення, тенденції та перспективи розвитку полікультурної освіти в Канаді і США.

Результати проведеного дослідження мають достатній потенціал прогностичного характеру для того, щоб стати основою проектування процесу полікультурної освіти у вітчизняних навчальних закладах. Виявлені вимоги до змісту полікультурної компетентності фахівців можуть служити підставою для оцінки діяльності й підготовки сучасного фахівця, який працює в полікультурному освітньому закладі. Результати дослідження можуть бути використані в процесі розроблення нових технологій, методів і прийомів навчання задля формування і розвитку полікультурної компетентності як невід'ємної якості особистості будь-якого фахівця сучасності. Висновки дослідження зумовлюють напрями подальших практико-орієнтованих наукових пошуків у галузі полікультурної освіти, високо затребуваних сучасною практикою, зокрема для вирішення таких проблем, як виховання толерантності, різні прояви дискримінації в навчальному закладі і в суспільстві, вплив стереотипів і упереджень на ставлення людини до окремих етносів і культур, взаємозв'язок між успішністю учня та його соціальним походженням, школа і релігія, навчання людей з альтернативним розвитком.

Результати порівняльного аналізу полікультурної освіти в Канаді, США і Україні підтверджують поліетнічний, а не полікультурний характер практики вітчизняної освіти і можуть бути підставою для визначення подальших стратегій щодо інтеграції принципу полікультуралізму до змісту дисциплін, передбачених освітніми стандартами; розроблення державних документів у галузі освіти для закріплення на законодавчому рівні за полікультурним освітою статусу одного з провідних напрямів освітньої політики України.

Матеріали дисертації можуть бути використані в підготовці лекцій з курсів “Порівняльна педагогіка”, “Історія педагогіки”, “Педагогіка вищої школи”, “Методика навчання іноземної мови”, “Історія освітньо-виховних систем”, “Міжкультурна комунікація”, а також спецкурсів з теорії і практики мовної освіти у вищих навчальних закладах.

Основні положення та результати дослідження **впроваджено** в освітній процес і практику роботи Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (довідка № 845/1 від 22.12.2015 р.), Бердянського державного педагогічного університету (довідка № 57-23/212 від 22.02.2016 р.), Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (довідка № 57-н від 30.03.2016 р.), Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (довідка № 247 від 12.04.2017 р.), Науково-дослідного центру інноваційних технологій (довідка № 64 від 08.02.2017 р.), Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (довідка №01/10-862 від 10.10.2017 р.), Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (довідка № 03-28/02/4106 від 17.10.2017 р.), Маріупольського державного університету (довідка № 912/01-23/08 від 23.10.17 р.).

Вірогідність наукових положень і результатів дослідження забезпечується цілісним науковим, методологічно обґрунтованим підходом до вивчення досліджуваної проблеми; реалізацією комплексу взаємопов'язаних теоретичних і емпіричних методів дослідження, адекватних його об'єкту і предмету, меті і завданням; методологічною обґрунтованістю вихідних позицій;

ретроспективним аналізом теорії і практики полікультурної освіти в Канаді і США; порівняльним аналізом розглянутої проблеми в Канаді, США і Україні; застосуванням наукових методів аналізу та їх адекватністю завданням і логіці дослідження; зіставленням отриманих результатів з даними інших педагогічних досліджень з питань полікультурної освіти; широкою апробацією результатів дослідження; великим обсягом і типологічним розмаїттям вивчених і критично проаналізованих зарубіжних і вітчизняних джерел з означеної тематики.

Апробація результатів дослідження Основні положення та результати проведеного дослідження були предметом обговорень на виступах наукових, науково-практичних, науково-методичних конференціях: *міжнародних* – «Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах СНД» (Переяслав-Хмельницький, 2012); «Ціннісні пріоритети освіти XXI століття: європейський вектор розвитку і національний контекст» (Київ, 2012); Інноваційні підходи до науки XXI століття (Кіровоград, 2012); Наука і життя: сучасні тенденції, інтеграція у світову наукову думку (Київ, 2012); Людина і сучасне суспільство: проблеми педагогіки та психології (Львів, 2012); «США: история, общество, культура» (Сімферополь, 2013); The II International Research and Practice Conference Science, Technology and Higher Education, (Вествуд, Канада, 2013); The 1st International Scientific Conference Applied Sciences and Technologies in the United States and Europe (Нью Йорк, США, 2013); Инновационная деятельность в образовании (Москва, 2013); The 2nd International Conference on the Transformation of Education, (Лондон, 2014); Sharing the Results of Research towards Closer Global Cooperation among Scientists (Монреаль, Канада, 2014); «США: история, общество, культура» (Сімферополь, 2014); «Актуальні проблеми теорії та практики розвитку інноваційних процесів у сучасній науці» (Кіровоград, 2014); Max Weber Conference «The problems of empirical research in Psychology» (Краків, Польща, 2014); XI International scientific and practical conference, «Modern European science» (Шефїлд, Британія, 2015); «Вища школа: сучасні тенденції розвитку» (Черкаси, 2015); «Формирование современного образовательного пространства: преимущества, риски, механизмы реализации» (Тбілісі, Грузія, 2017); «The 1st International Scientific Conference for Doctoral Students in Educational Sciences» (Клайпеда, Литва, 2017); *всеукраїнських* – Потенціал культурології: формування особистості конкурентоспроможного фахівця (Севастополь, 2011); «Інноваційні процеси в освітньому просторі: доступність, ефективність, якість», (Луганськ, 2012); Державне управління в умовах політичної модернізації України: стан та проблеми (Київ, 2012); «Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку» (Переяслав-Хмельницький, 2014); «Мова і сучасний культурний простір» (Київ, 2015); Проблеми і перспективи соціально-економічного розвитку України в умовах європейської інтеграції (Київ, 2015).

Публікації. Основні результати дисертації опубліковано в таких наукових працях: у 6 монографіях, 5 навчальних посібниках, 25 статей у наукових фахових виданнях, 8 статей у наукометричній базі SCOPUS, 12 публікаціях у міжнародних виданнях, 27 роботах апробаційного характеру в міжнародних та всеукраїнських конференціях.

Кандидатська дисертація «Формування професійної міжкультурної компетентності майбутніх перекладачів у вищому навчальному закладі» (спеціальність 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти) захищена у 2011 році у Національній академії внутрішніх справ. Її матеріали в тексті докторської дисертації не використовувалися.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (809 найменувань, з них 560 – іноземними мовами), містить 21 додаток на 81 сторінці. Загальний обсяг дисертації становить 574 сторінки (430 сторінок основного тексту).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, її зв'язок з науковими програмами й темами, сформульовано проблему, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, визначено гіпотезу, представлено методи дослідження, його методологічні і теоретичні засади; розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення дослідження, особистий внесок здобувача, сформульовано концепцію дослідження, основні положення, що виносяться на захист, наведено дані про апробацію та впровадження; обґрунтовано вірогідність наукових положень, одержаних результатів і висновків дисертаційної роботи, наведено відомості про публікації, структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі **«Теоретичні основи полікультурної освіти у Сполучених Штатах Америки і Канади»** представлено аналіз соціально-історичних умов, що вплинули на зародження ідей полікультуралізму в Канаді та США, визначено основні суб'єкти полікультурної освіти, здійснено аналіз державної освітньої політики полікультуралізму, розглянуто основні напрями критики на адресу ідей і політики полікультуралізму.

Установлено, що історично в Канаді і США формувалася надзвичайно багатий національний склад населення. У США міграційні процеси стали одним з найбільш значущих чинників становлення багатокультурної і багатоетнічної держави. Для Канади властива особлива картина розвитку культурного та етнічного різноманіття, коли наявність двох домінуючих націй, а також розкидані території затримували асиміляцію інших етносів.

Акцентовано, що США, а згодом і Канада раніше від інших країн зіткнулися з проблемою співіснування представників різних націй, віросповідань і культур. На початку ХХ століття у США різноманітність етнічного та культурного складу населення розцінювалися як загроза створення «єдиної нації». Кожен прибулий іммігрант був зобов'язаний прагнути стати «стовідсотковим американцем» відповідно до теорії «плавильного котла», що покликана розплавляти у собі все, що приходить, виробляючи натомість нового типового представника канадського та американського суспільства. Однак у другій половині ХХ століття подібна ідеологія втратила актуальність. Вихідці з Латинської Америки та Азії, які прибували до США і Канади, прагнули зберегти мовну, релігійну та культурну ідентичність, розвиваючи при цьому свою історичну спадщину й незалежність від інших культурних груп.

Наступний етап розвитку полікультурної освіти в США припадає на другу половину ХХ століття (1950-60 роки) і пов'язаний з активізацією соціально-політичних рухів за права і свободу громадян країни. Саме в цей період відбуваються студентські заворушення, зростає рівень злочинності в молодіжному середовищі, зокрема на національному та релігійному ґрунті, зароджується феміністський рух. Усе це актуалізувало проблему морального та ціннісного виховання молодого покоління, на основі якого повинно було відбутися переосмислення цілей і завдань освіти. Події цього періоду сприяли зміцненню ідеології полікультуралізму, яка підкреслює рівність і самоцінність усіх расових і етнічних культур. Багато американських і канадських політиків та ідеологів сприйняли теорію полікультуралізму як прояв справжнього плюралізму й демократизму суспільства.

Канада і США прийняли ідею педагогічного полікультуралізму як політичну відповідь на багатокультурність суспільства. Полікультурна модель відкидає уніфікацію культур за допомогою освіти. В існуючих політичних підходах обох країн спостерігається помітне зрушення до розширення початкових завдань підтримки культурних груп для вирішення проблем рівності соціальних можливостей їхніх представників. Ставиться мета надання рівних шансів усім субкультурам таким чином, щоб вони не були ізольовані в окремих секторах суспільства й не асимілювалися в загальну культуру. Ідея полікультуралізму, крім того, зосереджена навколо завдань нейтралізації етнічних питань у політиці та ідеології.

За наявності в обох країнах різних аспектів розуміння полікультуралізму, виявлено важливі спільні концепти: демографічний, ідеологічний (США-перспективний) і політичний. На основі вивчення відомостей про населення Канади та США і особливостей його формування були виділені суб'єкти виховання та освіти в багатокультурному поліетнічному середовищі. Як групові суб'єкти задіяні титульні та малі етноси (етнокультурні групи), іншим суб'єктом є меншини, представники субкультур.

Установлено, що теоретико-методологічними основами полікультурної освіти стали ідеї гуманістичної психології про визнання неповторності й унікальності психічної організації кожної окремої особистості, віри в позитивне творче начало людини, її соціальну спрямованість, що є передумовою і умовою спільного співіснування і виживання людини. Означений аспект знайшов відображення в концепціях полікультурної освіти про надання рівного права кожного члена соціуму на самоактуалізацію.

Проведений теоретико-методологічний аналіз проблеми дав змогу визначити, що теорія і практика полікультурної освіти широко спираються на дослідження про вплив культури на становлення особистості, взаємодії особистості і культури, залежності психічних властивостей індивіда від його зв'язків із соціокультурним оточенням. Проведений контент-аналіз підтверджує існування різноманітних дефініцій терміна «полікультурна освіта», що пропонуються широким колом як українських (В. Болгаріна, О. Гаганова, О. Джуринський, Г. Дмитрієв, І. Лощенова та ін.), так і американських (Г. Баптіст, Дж. Бенкс, Д. Беннет, М. Гібсон, К. Грант, С. Ніето, К. Слітер, С. Фрейзер та ін.) науковців. Найбільш повним американські науковці вважають визначення,

запропоноване Асоціацією з контролю і розвитку навчального плану (Association for Supervision and Curriculum Development), – це гуманістична концепція, що базується на поширенні культурного розмаїття, прав людини, соціальної справедливості та альтернативи вибору способу життя всіма людьми. Вона є обов'язковою для якісної освіти і включається у навчальний план та визначає адміністративні зусилля з метою допомогти учням скористатися якомога більшою кількістю моделей, альтернатив і можливостей з усього спектра різних культур. Така освіта дає змогу здійснювати індивідуальний розвиток у межах будь-якої культури. Кожна особистість одночасно усвідомлює, що певна група (етнічна, культурна, соціальна і расова) існує автономно як частина взаємозв'язаної та взаємозалежної соціальної спільноти. Відтак, індивіда заохочують розвивати соціальні вміння, які дають змогу співіснувати з іншими культурними групами.

У дослідженні дотримуємося тлумачення полікультурної освіти як процесу цілеспрямованого й планомірного формування й розвитку світогляду, переконань і почуттів особистості, що ґрунтується на визнанні багатоманітності культур, збагачує її почуття, формує особливе ставлення до навколишнього світу і людей у ньому та супроводжується сприйманням і осмисленням життєво важливих парадигм буття, перетворенням зовнішніх культурних смислів у внутрішній морально-етичний світ.

Доведено, що на становлення полікультурної освіти значно вплинули педагогічні концепції і практика асиміляції та етноцентризму, які походять з ідеї асиміляції, тобто неприйняття багатокультурності і необхідності реставрації монокультурного суспільства з верховенством цінностей домінуючого етносу. Американська педагогіка до кінця 1960-х років орієнтувалася на концепцію формування однорідної нації, передбачала за допомогою освіти консолідацію етнічних уламків навколо мови та культури англосаксонського протестантського ядра. Одним з принципів асиміляції малих груп в США і Канаді була вимога навчання тільки англійською мовою та обов'язкове початкове навчання в державних установах і ізоляція дітей малих субкультур від сім'ї.

Підкреслено, що прихильники педагогічного етноцентризму малих субкультур у США і Канаді вважають, що викладання у школах має проводитися з точки зору певної малої культури. Передбачалося виховати індіанських, мексиканських, афро-американських школярів таким чином, щоб вони повірили в те, що можуть досягти успіху в житті, що просування по соціальній і економічній сходах є не тільки привілеєм білих. Етнічні програми на початкових стадіях розглядалися як спроби втілення ідей мультикультуралізму.

Упродовж другої половини ХХ століття в Канаді і США створено законодавчу основу політики полікультурної освіти. У США істотну роль в ініціюванні подібної політики зіграли ряд гучних судових процесів (*Plessy v. Ferguson*, *Brown v. Board of Education of Topeka* та ін.). Урядові доповіді актуалізували увагу держави до стану освіти представників різних етнічних груп (доповіді Колмен, Дженкса). Було прийнято низку законів, що стосуються реалізації ідей рівності освітніх можливостей: декрет про примусову

десегрегацію шкіл, «Акт про громадянські права» (1964), Акт «Про рівні освітні можливості» (1974), федеральну програму «Chapter I ESEA» (1981). Наприкінці ХХ століття ухвалено кілька урядових документів, на основі яких будується полікультурна освітня політика: «Одна нація, багато народів» (1991), «Десегрегація» (1999), «Америка в ХХІ столітті: у пошуках нового майбутнього» (2000), «Освіта 2000» та ін. У Канаді ухвалення низки державних законів і програм забезпечило реалізацію ідей полікультуралізму в різних сферах суспільного життя, у тому числі й освіти: «Мультикультурний Акт про збереження й посилення полікультурної освіти в Канаді» (1988), «Мультикультурна програма» (1997) та ін.

Доведено, що невід'ємним і важливим складником полікультурної освіти є двомовна (білінгвальна) освіта, що набуває особливого значення у зв'язку з нинішніми та майбутніми змінами в структурі населення Канади і США. Вона є не лише важливою умовою подолання мовного бар'єру й досягнення академічних успіхів школярами в багатонаціональному класі, а й допомагає зрозуміти культурну, етнічну ідентичність і водночас долучитися до загальнонаціональних людських цінностей. Білінгвальна освіта, незважаючи на те, що досить часто сприймається як освіта, що стосується лише мови, дотична й до інших сторін суспільного життя. Своєю чергою вирішення проблем ефективного білінгвального навчання тісно пов'язано з вихованням полікультурної особистості.

З'ясовано, що для реалізації принципу полікультурності в освітньому процесі необхідно: 1) визначати обсяг культурологічного матеріалу, запропонованого для вивчення; 2) виявляти, якого роду культура відображена у в текстовому матеріалі, і відповідним чином подавати навчальний матеріал; 3) порівнювати і проводити паралель між іншомовною культурною реалією та національним культурним явищем; 4) кожна опанована іноземна мова розширює культурні знання людини, даючи їй можливість стати повноправним членом полікультурного суспільства.

Результати дослідження засвідчили неоднозначне оцінювання науковцями та державними діячами освітньої політики полікультуралізму в обох країнах, яка сприймається по-різному й піддається критиці. Ідеологи євроцентристської освіти вважають полікультуралізм підривом цілісності держави. Вони вважають, що подібна політика веде до не виправданих істотних фінансових витрат на культурно-освітню підтримку етнічних груп. Прихильників полікультуралізму звинувачують у недобросовісній і недемократичній передвиборній агітації, під час якої виборців об'єднують за етнічною ознакою. Представники титульних етнокультурних груп бачать в полікультурній освітній політиці загрозу зниження свого соціального статусу.

Незважаючи на критику, офіційна освітня політика полікультуралізму набуває все більшої підтримки в громадських та освітніх колах Канади і США.

У другому розділі «**Методологічні основи полікультурної освіти у Сполучених Штатах Америки і Канаді**» проаналізовано ідеї генетичної, культурної, соціальної нерівності в науковій думці Канади і США, проаналізовано полікультурність як провідний принцип розвитку освіти Канади

і США, основні поняття й категорії, організаційно-педагогічні аспекти полікультурної освіти Канади і США.

Зазначено, що ці ідеї обґрунтовують наміри зберегти домінуючі позиції чільних субкультур, у зв'язку з цим значний вплив на освіту в обох країнах здійснили теорії дефіциту. Досить популярними залишаються також теорії генетичної і культурної нерівності як пояснення академічної неуспішності учнів - представників національних меншин, обґрунтування соціальної нерівності в суспільстві.

З'ясовано, що колишні біолого-расистські концепції трансформувалися в концепцію генетичного детермінізму, основний зміст якої зводиться до аргументації того, що своєрідність культур і людини, результати виховання пов'язані з реалізацією генетично успадкованої програми, існуючої у тих чи тих етносів і рас.

Значний вплив на освіту в Канаді і США мала теорія економічної та соціальної репродукції, яка підтримує роль освіти як інструменту поділу соціальних страт і прищеплення учням поглядів і переконань, що дозволяють у майбутньому зайняти становище відповідне до їхньої соціокультурної належності в суспільстві. Теорія орієнтує на розгляд освітнього процесу в соціополітичному контексті, визнає можливість створення відповідного освітнього середовища для успішного навчання представників етнічних меншин.

Нами показано, як відповідно до *концепцій монокультурної освіти* склалися відповідні освітні стратегії, які можна розділити на три групи: а) ті, що ігнорують етнокультурні відмінності; б) акцентують на особливостях субкультур; в) додають відмінностям субкультур більш важливого статусу, ніж подібному між ними.

Учені Канади і США, які перебувають під впливом тяжіння ідей *монокультурної освіти*, сповідують концепти асиміляції, підтримують традицію дискримінації у сфері виховання і навчання тих чи тих етнокультурних груп. Установки асиміляції припускають низькі очікування від учнів з малих культур, відмову використовувати в процесі навчання їхні мови і культури. Якісна «культурна компетенція» визнається тільки в межах монокультури титульних етносів.

Нами проаналізовано *етнічні освітні концепції* в Канаді і США, які ставлять за мету поліпшити успішність і поведінку учнів - представників малих етнічних груп через підвищення їхньої самооцінки, шляхом відмови від євроцентристського ставлення до розвитку культур. Аналізується процес зародження в ряді етнічних концепцій ідей полікультурної освіти.

Для розуміння відходу від монокультурної освіти і генези полікультурної освіти важливим є аналіз *концепцій інтеркультурної (крос-культурної) освіти*. Відзначено, що концепції відходять від обмежень монокультури і мають цілі, спрямовані на підготовку молодого покоління до життя в багатокультурному суспільстві. Концепції крос-культурної освіти знайшли відображення в педагогічних судженнях, орієнтованих на культурну диверсифікацію освітнього середовища, і передбачають взаємодію різних культур. Ідеї інтеркультурної освіти в Канаді співіснують з федеральною педагогічною концепцією

полікультуралізму. Міжкультурна освіта, запропонована у Квебеку, припускає *акомодацію* – адаптацію іммігрантів до культури франкомовних канадців. Особливість інтеркультурної освіти полягає в заохоченні до опанування французькою мовою всіх мешканців Квебеку для активної участі в громадянському і культурному житті. Виявлена певна непослідовність ідей крос-культурної освіти. Її ідеологи, закликаючи до діалогу культур, не припускають будь-якої послідовної конвергенції субкультур в ході освіти.

Представлено основні *поняття і категорії* полікультурної освіти – *аккультурація, асиміляція, сепарація, маргіналізація, інтеграція, десеґрегація, сепаратизм*. Зазначається, що одним із провідних у поняттєво-категоріальному апараті мультикультурної освіти є поняття *культурної ідентичності людини*. Доводиться, що сутність культурної ідентичності полягає в усвідомленому прийнятті індивідом відповідних культурних норм і взірців поведінки, ціннісних орієнтацій і мови, розумінні свого «Я» з позиції культурних характеристик, прийнятих у суспільстві, у самоототожненні себе з культурними взірцями саме цього суспільства. Схарактеризовано й таку провідну категорію полікультурної освіти, як *толерантність* – здатність знижувати рівень емоційного реагування на несприятливі чинники міжособистісної взаємодії, терпляче або поблажливе (в позитивному сенсі) ставлення до іншого, його іншодій, інакомислення. Зауважується, що до основних *характеристик полікультурної освіти* дослідники відносять *курикулум* – навчальний план, зорієнтований на різноманіття й історію; філософське обґрунтування освітніх реформ; форми роботи, орієнтовані на різноманіття; змінний зміст навчального плану, який спеціально створюється відповідно до умов навчання; проникнення ідей мультикультуралізму в усі сфери навчальної діяльності; усебічність, що поширюється на всі щаблі навчання.

У третьому розділі «**Основні тенденції реалізації полікультурності в системі професійної освіти США і Канади**» розглянуто тенденції, цілі, задачі і принципи полікультурної освіти США і Канади. Зазначено, що полікультурна освіта покликана відповідати різним потребам усіх членів полікультурного суспільства незалежно від їх етнічної, культурної, соціальної і релігійної належності.

Визначено *тенденцію* американських і канадських дослідників формулювати головну мету полікультурної освіти як отримання якісної освіти на всіх її рівнях кожним членом суспільства, незважаючи на наявні відмінності між ними в расовому, етнічному, соціальному, гендерному, культурному і релігійному відношенні.

Підкреслено, що вітчизняні дослідники визначають *головну мету полікультурної освіти* у задоволенні освітніх запитів представників усіх етносів і формуванні людини, здатної до активної і ефективної життєдіяльності в багатонаціональному і полікультурному середовищі, яка має розвинене почуття розуміння й поваги до інших культур, уміє жити в мультикультурному суспільстві у мирі й злагоді з людьми різних національностей, рас і вірувань.

Наступною *тенденцією* є формулювання *конкретних завдань* полікультурної освіти: глибоке і всебічне оволодіння учнями культурою власного народу як неодмінна умова інтеграції в інші культури; формування в

учнів уявлень про різноманіття культур у світі, виховання позитивного ставлення до культурних відмінностей, що сприяє прогресу людства і є умовою самореалізації особистості; створення умов для інтеграції учнів у культури інших народів; формування і розвиток умінь і навичок ефективної взаємодії з представниками різних культур; виховання учнів у душі миру, терпимості, гуманного міжнаціонального спілкування (З. Малькова); формування і розвиток уміння критично мислити (Г. Дмитрієв); розвиток етнотолерантності; формування в учнів почуття національної самосвідомості, гідності, честі через розвиток «історичної пам'яті», спонукання інтересу до своєї малої батьківщини, історії свого народу; формування усвідомлених, позитивних ціннісних орієнтацій особистості учня стосовно власної культури, полікультурної за своєю природою; виховання поваги до історії і культури свого та іншого народу; використання етнопедагогічного середовища як основи для взаємодії особистості з елементами інших культур; формування здатності учня до особистісного, культурного самовизначення.

Аналіз праць українських дослідників дав змогу виділити *провідну ідею* і мету полікультурної освіти, що полягає в озброєнні учнів відповідними знаннями, формуванні і розвитку вмінь, які дозволять їм активно і продуктивно взаємодіяти з представниками різних культур. Іншими словами, *першочергове завдання полікультурної освіти в Україні* полягає у вихованні шанобливого ставлення до культурних відмінностей і в підготовці молоді до життя в полікультурному середовищі.

У США і Канаді найважливішим *завданням полікультурної освіти* є усунення будь-якого виду дискримінації, передусім за расовою ознакою, що, за словами американських дослідників, є основною причиною нерівності можливостей білих і кольорових громадян в економічній, політичній, соціальній та освітній сферах. У концепції українських дослідників не виділяється усунення расової дискримінації як головного чинника, що породжує нерівність і несправедливість в суспільстві, як самостійне завдання полікультурної освіти.

До основних *принципів полікультурної освіти* Канади і США американські дослідники відносять такі: полікультурна освіта – це передусім антирасистська освіта, яка відхиляє расизм у всіх формах його прояву і акцентує на необхідності озброєння учнів умінями активно протистояти дискримінації в конкретній життєвій ситуації ненасильницьким шляхом, щоб не допустити її повторення; полікультурна освіта – це освіта, що звільняє, тому необхідне озброєння учнів умінням критично осмислювати отриману інформацію, сприяючи процесу народження нового культурного знання; полікультурна освіта допомагає учням стати агентами своєї освіти, тобто використовувати знання для розуміння явищ реального життя і в разі необхідності впливати на них, роблячи правильний вибір; полікультурна освіта передбачає навчання і виховання з опорою на досвід та інтереси учнів, а не на директиви домінуючої культури.

Аналіз принципів полікультурної освіти США і Канади засвідчив *тенденцію* американських і канадських учених, не заперечуючи важливості гуманістичного і крос-культурного підходів, висувати на перший план основні

положення критичної теорії раси і принципів критичної педагогіки. Відповідно до цих положень сутність принципів критичної педагогіки зводиться до того, щоб дати змогу кожній людині вийти за межі свого культурного досвіду, критично сприймати реальність і самій визначати подальшу стратегію вирішення проблем, не втрачаючи при цьому віру в ідеали й бажання прагнути до них. *Критична теорія раси (Critical Race Theory)* приділяє головну увагу питанню діяльності громадських інститутів, що має расистську спрямованість, щоб привернути увагу до потреб етнічних груп, цивільні і загальнолюдські права яких порушені.

Проаналізований досвід практики полікультурного навчання і виховання в освіті США і Канади свідчить, у двох країнах склалися практико-орієнтовані підходи, які передбачають реалізацію полікультурної освіти. Учені П. Горскі, К. Грант, К. Слітер, С. Ніето пропонують моделі трансформації шкільного середовища, націлені на створення умов успішного полікультурного навчання: високі очікування учнів; стиль навчання, що відповідає соціокультурним особливостям школярів; відповідний навчальний план; можливості багатьох підходів і рішень; відображення ідей плюралізму в системі контролю і оцінювання знань; полікультурні принципи поділу учнів на групи й академічні потоки; упровадження рольових ігор, що мотивують діалог культур; використання потенціалу позакласної роботи для такого діалогу тощо.

Важливим джерелом полікультурної освіти є шкільний навчальний план. Аспект полікультурності знайшов відображення у змісті навчальних дисциплін. Під час їх вивчення використовуються дидактичні матеріали, що відображають життя багатонаціонального соціуму, а також внесок у розвиток суспільства етнічних меншин. Міждисциплінарний підхід у викладанні дозволяє зосередити увагу на здобуванні учнями основоположних полікультурних знань.

Особливу увагу в реалізації полікультурної освіти приділено необхідності відповідного морального і громадянського виховання, привчання до прийняття певних моральних рішень і дій. На реалізацію означених завдань спрямована система вправ у виробленні в учнів стабільних і чітких моральних і громадянських цінностей. Прикладом є методика аналізу цінностей Дж. Бенкса, що застосовується для допомоги школярам ідентифікувати й уточнити власні культурні цінності й зробити адекватний моральний вибір.

Нової якості набуває в полікультурному навчальному закладі позакласна робота. Багато канадських і американських навчальних закладів стають більш відкритими і комфортними для представників різних субкультур. Особливе значення при цьому надається залученню учнів з етнічних меншин до шкільного самоврядування.

Важливою складовою полікультурної освіти в навчальних закладах Канади і США є білінгвальне навчання. Білінгвальне навчання розглядається як необхідний інструмент досягнення рівності під час здобування освіти представниками всіх субкультур. Білінгвальні програми покликані розвивати почуття власної гідності, підвищувати самооцінку, формувати почуття етнічної самоідентифікації. Особливою формою білінгвального навчання можна вважати програми мовного надбання (Heritage Language Programs), які мають на

меті залучення до культури і мови історичної батьківщини. Найбільшого поширення подібні програми набули в Канаді.

Ідеї полікультуралізму знаходять відображення в програмах і стандартах вищої освіти Канади і США. Так, Американська Рада зі стандартів вищої освіти (GAS) в 1990-х рр. підготувала документи, згідно з якими освітні програми повинні виховувати в студентів здатності ефективно знімати міжнаціональні конфлікти. Навчальні плани вищої школи в Канаді і США суттєво змінилися під впливом ідей полікультуралізму. Пропонується здійснювати інтегроване вивчення природничих і суспільних дисциплін з урахуванням полікультурної основи наукових цінностей. Впровадження ідей полікультурної освіти у вищій школі вимагало змін як у змісті, так і в процесі набуття знань. Відбувається коригування тем навчальних курсів. Пропонується звертатися до навчальної літератури, яка містить інформацію про малі субкультури.

Певною мірою змінюються методи навчання у вищій школі, коли визнається необхідність урахування особливостей мислення студентів різних рас і етнокультурних груп. За мультикультурного підходу використовуються різні види занять: дискусії у великих і малих групах, ігри, фільми, рольові ігри, запрошення гостей та ін. Процес отримання знань спрямований на визнання різних способів знання, типів інтелекту, акцент зроблено на комунікацію, повагу до різних точок зору. Часто використовується робота студентів у діалогових групах.

Нову роль у реалізації полікультурної освіти відведено викладачам. У загальноосвітніх закладах США і Канади висунуто обов'язкову умову – наявність багатонаціонального корпусу педагогів. Для професорсько-викладацького складу вищої школи діалог, міжкультурна взаємодія розглядаються як визначальні умови спілкування зі студентами.

Аналіз тенденцій розвитку полікультурної освіти Канади і США дає підстави стверджувати, що зміни в дусі полікультуралізму відбуваються в навчальних закладах Канади і США, у яких здійснюється підготовка вчителів. В освітніх стандартах Національної ради з акредитації вчителів (National Council for the Accreditation of Teacher Education – NCATE), які є загальними для двох країн, закладені вимоги, що відображають полікультурну спрямованість професійної підготовки. Програми педагогічної освіти передбачають обов'язкове проходження майбутніми вчителями практики в багатонаціональному класі. Підкреслюється важливість формування вмінь організовувати педагогічний процес у нестандартних умовах, у диверсифікованому культурному та соціальному оточенні. На спеціальних заняттях викладачі-практики та психологи обговорюють зі студентами питання, що стосуються гендерних відмінностей, расової та соціальної належності.

У четвертому розділі **«Специфіка полікультурної педагогічної підготовки майбутніх фахівців в системі професійної підготовки США і Канади»** представлено аналіз праць американських і канадських дослідників, який свідчить про тенденцію вважати початок ХХІ століття водночас найбільш вдалим і складним періодом для полікультурної підготовки фахівця, зокрема вчителя (Cochran-Smith, Fenstermacher, Graue & Grant). Усі основні національні організації, що мають відношення до акредитації програм підготовки вчителів,

ліцензування і видачі свідоцтв про підвищення кваліфікації, тепер мають чіткі вимоги до компетенції вчителя для роботи з багатоетнічним і багатокультурним складом учнів (National Commission on Teaching and America's Future, 1997). Майже скрізь у США й Канаді програми підготовки вчителів у коледжах і університетах, курикулум і політика навчальних закладів уже на початку 1990-х років були переглянуті на предмет уваги до різноманіття етнічного складу студентів і викладачів, і відображали основні вимоги цілей та завдань полікультурної освіти.

З'ясовано, що початок XXI століття можна назвати найскладнішим періодом для полікультурної освіти, оскільки поряд з активними трансформаціями на її користь, існували не менш активні перешкоди, що характеризуються багатьма вченими як загрозливі для політики полікультуралізму. Наприклад, у багатьох штатах був серйозний опір програмі конструктивних дій (*affirmative action*) у галузі освіти, спрямованої на введення білінгвального навчання й усунення расової дискримінації під час прийому в коледжі й університети (Gordon, 2001).

Підкреслено, що негативною тенденцією є те, що вчителі загалом, як і раніше, здобували монокультурну освіту, що визначало пріоритетними універсальні педагогічні знання, виключаючи з програм підготовки такі важливі питання, як расові, класові, гендерні, культурні особливості учнів і вміння вчителя грамотно спиратися на ці відмінності в навчальному процесі, розглядаючи їх як переваги навчального середовища (Grant & Wieczorek, King & Castenell, Nieto).

До негативних тенденцій цього періоду слід віднести факт, що фінансовані урядом провідні дослідження не торкалися питань підготовки вчителя до роботи в полікультурному класі, конкретних проблем міських шкіл, які відчували нагальну потребу в педагогічних кадрах, оскільки статистика підтверджувала, що більшість учителів залишали свою роботу через важкі умови (низька оплата праці, небезпечна, часто кримінальна обстановка в стінах школи тощо). Серйозною перешкодою для впровадження полікультурних програм підготовки вчителів було також помилкове припущення, що полікультуралізм – це передусім політичний рух, спрямований проти білих американців (Cochran-Smith & Fries, Stotsky).

Аналіз праць дослідників Канади і США дає підстави зробити висновок, що *найпоширенішою тенденцією* з-поміж учителів шкіл є неправильне сприйняття етнічної відмінності учнів у класі, тобто ставлення до цього факту як до перешкоди, яку необхідно подолати. Результати спостережень дослідників (Gay & Howard, Irvine, Valenzuela, Weiner, Yeo) за роботою вчителів у ряді шкіл показали, що вчителі або ігнорують етнічні меншини, або намагаються асимілювати їх до більшості, стикаючись при цьому з додатковими труднощами, оскільки деякі небілошкірі учні з обуренням ставляться до свого уподібнення з білою більшістю в класі. Більше того, білі вчителі заздалегідь стереотипують кольорових учнів як «нездатних до навчання» і мають низькі навчальні очікування від них.

Представлено *аналіз цих тенденцій* і причин їх виникнення в роботі вчених, які своєю чергою широко спиралися на дані освітньої статистики та

результати власних багаторічних досліджень (Villegas & Lucas). Вони зазначають, що з-поміж розвинених країн світу в США відзначено найвищий відсоток дітей, які проживають у бідності, при цьому кількість кольорових дітей набагато перевищує кількість малозабезпечених білих дітей (42 і 16% відповідно). Рівень навчальних досягнень кольорових учнів з математики і читання, згідно з результатами Національної оцінки навчальних досягнень (National Assessment of Educational Progress – NAEP), помітно нижче рівня відповідних умінь їхніх білих однолітків. Учені роблять висновок, що «неймовірний розрив в успішності навчання білих і кольорових студентів, так само, як і помітне розходження щодо кількості випускників старшої школи (більше половини кольорових учнів так і не закінчують школу) свідчать про нездатність існуючої освітньої системи навчати в школах дітей кольорових громадян Америки (Villegas & Lucas).

Аналіз праць основоположника полікультурної освіти Дж. Бенкса свідчить про «демографічний імператив» – це передусім усвідомлення того, що подолання великої прірви між вимогами навчального середовища та життєвим досвідом учнів з різних расових, культурних і соціальних груп диктує нагальну потребу внесення змін у підготовку вчителів. Безумовно, це не вирішить усіх проблем американської та канадської освітніх систем, але потреба у фахівцях нового типу досягла рівня, коли сьогоднішні вчителі не справляються зі своїм головним призначенням – давати якісну освіту кожній дитині, отже, тим самим підривається авторитет національної школи» (Banks).

У 1976 році Національна рада з акредитації вчителів (National Council for the Accreditation of Teacher Education – NCATE) включила полікультурну освіту до своїх стандартів, підкреслюючи, що кожному освітньому закладу з підготовки вчителів для отримання акредитації необхідно включити полікультурну освіту в усі програми до 1981 року (Gollnick). Як показав аналіз літератури, починаючи з цього періоду, увага вчених і критиків була спрямована до політики педагогічної освіти, а також до стану теорії і практики підготовки вчителів з урахуванням цілей і завдань полікультурної освіти.

Загалом автори розглянутих праць відзначають тенденцію напрацювання багатой теоретичної бази з проблеми полікультурного підготовки вчителів, водночас ефективність більшості теоретичних положень не підтверджена емпіричним шляхом, отже, питання про фундаментальні зміни програм підготовки вчителів залишається відкритим. Корисність даних аналітичних оглядів полягає в тому, що вони акцентували увагу на конкретних аспектах полікультурної підготовки вчителя, які раніше не зазначалися в загальних цілях і завданнях полікультурної освіти.

Під час дослідження виявлено, що до системи професійної освіти Канади і США належать коледжі, університети та різноманітні заклади професійної освіти, в яких можна здобути спеціальну професійну та вищу освіту. В університеті можна отримати дипломи трьох рівнів: бакалавра, магістра, доктора. Зкладам системи професійної освіти Канади, які надають освітні послуги суспільству, притаманні такі принципи: якість, доступність, мобільність та портативність, відповідність, науковість, відповідальність.

Здійснений аналіз результатів виявив такі найважливіші функції професійної освіти Канади і США: створення умов розвитку потенціалу індивідуальних здібностей впродовж усього життя; піднесення, збереження та поширення знань; надання послуг освіти та здобуття знань у легкодоступній, достовірній та науковій формі на місцевому, регіональному й національному рівнях; сприяння застосуванню знань та інформації для розвитку економіки і суспільства; допомога у формуванні здорового, демократичного, громадянського суспільства.

Якість освітньо-виховної діяльності, наукових розробок, узагальнення результатів досліджень є притаманною інституціям системи професійної освіти і визначається їх цілями та завданнями. Якість у системі фахової освіти Канади і США є динамічним атрибутом, тобто відповідає концепції еволюційного розвитку. Якість навчальних можливостей забезпечується програмами професійної освіти. Заклади забезпечують академічні можливості стажування та перекваліфікацію впродовж усього життя особам із спроможністю та бажанням здобувати освіту, зараховуючи до цієї когорти “непослідовних” студентів (у навчанні яких були довготривалі перерви).

Доступність професійної освіти забезпечується всім громадянам Канади і США з урахуванням потреб та сподівань особи на неперервне навчання. Вона визначається можливістю переходу до системи професійної освіти від іншого виду освіти, а також зайнятості в соціумі. Програми та навчальні можливості є різноманітними та всебічними, використовують багатогранність застосування методів, що узгоджуються з різними формами навчання та відповідними умовами праці.

Системі професійної освіти Канади і США та інституціям, що її здійснюють, притаманні такі принципи, як „мобільність” та „портативність”. Пріоритетом професійної освіти Канади і США є отримання студентами базових знань, що в майбутньому дає змогу трансферу між навчальними програмами, інституціями та ринком праці. Окрім того, уряди провінцій і штатів та їх департаменти і міністерства освіти забезпечують міжпровінційну /міжштатову мобільність, що відповідає гнучкості ринку праці. Концепція мобільності охоплює рух між академічними програмами, закладами освіти та спеціальностями; між ринком праці та навчальним середовищем; між регіонами країни; між Канадою і США та іншими державами.

З урахуванням *принципу відповідності* визначаються цілі та завдання закладів освіти, пріоритетом яких є відповідність навчання студентським потребам та їх сподіванням. Заклади професійної освіти співпрацюють із роботодавцями для координації проблем співвідношення якості та кількості випускників, визначення необхідності наукових розроблень і потреб працедавців у стажуванні їхніх працівників і дослідженнях з метою забезпечення принципу відповідності потребам роботодавців.

Виявлено, що в Канадській системі педагогічної освіти впродовж останнього десятиліття відбувалися реформи, що спричинили суттєві зміни в педагогічних навчальних закладах. Діяльність шести факультетів освіти університетів Канади, які готують майбутніх учителів, характеризується інтеграцією наукової роботи та викладання. Усі члени університетської

спільноти: і науковці-викладачі, і студенти є своєрідними учнями, які розширюють свої знання за допомогою досліджень та відкриттів, і водночас учителями, оскільки передають свої знання іншим.

Однією з вимог, які ставить канадське суспільство перед системою професійної педагогічної освіти, є відповідність знань і вмінь майбутніх учителів потребам і реаліям педагогічної діяльності сьогодні; компетентності, необхідної сучасним учителям початкової та середньої школи в системі загальноосвітньої школи, що вимагає вдосконалення академічних програм на постійній основі.

Особливу увагу науковці приділили епістемологічній основі педагогічної освіти; моделі освіти, що базується на системному зв'язку дисциплін; професійній педагогічній компетентності; упровадженню інформаційно-комунікаційних технологій у навчальний процес; підготовці вчителя до діяльності в полікультурному середовищі та середовищі національної меншини; інтеграції теорії й практики, а також послідовності навчальних планів; переходу від педагогічної освіти до професійної діяльності; переосмисленню співпраці між університетом та школою.

У розділі проаналізовано цілі навчальних програм педагогічної освіти Канади і США, що передбачають підготовку компетентних, професійно-грамотних учителів для забезпечення ефективного процесу навчання учнів. Поняття “базові знання” є основним виміром тенденції до вдосконалення професіоналізму та зростаючої уваги до знань і праці вчителя.

Доведено, що сутність професійної педагогічної освіти Канади і США розкривається в контексті двох концепцій: початкова підготовка майбутнього вчителя як динамічна система, спрямована на професійний педагогічний розвиток майбутнього вчителя; початкова підготовка майбутнього вчителя як методика передачі майбутньому вчителю певного набору теоретичних знань та розвиток практичних умінь і навичок. Підготовка майбутніх учителів у Канаді і США спрямована на ознайомлення з передовими світовими педагогічними стратегіями, педагогічний пошук, усвідомлення закономірностей і принципів навчального процесу, вдосконалення прийомів, форм, методів і засобів організації навчального середовища, розвиток педагогічного мислення, а також усвідомлення необхідності здійснення педагогічного аналізу, самоаналізу та самоконтролю за власною фаховою діяльністю.

Отже, принципи розвитку професійної педагогічної освіти Канади і США полягають у збереженні і примноженні національних освітніх традицій, вихованні гармонійно розвинутої особистості майбутнього вчителя, який адаптуватися до законів ринку праці, соціальних, політичних та культурних умов суспільного розвитку, які відображені у змісті професійної педагогічної освіти.

У п'ятому розділі **„Інтеграція полікультурного змісту професійної підготовки фахівців в Канаді і США у підготовку фахівців в Україні”** здійснено аналіз нормативної державної бази й наукових розвідок з реформування педагогічної освіти в Україні з урахуванням цілей і завдань полікультурної освіти, який свідчить, що в цьому напрямі ведуться активні наукові розвідки, зумовлені протиріччям між реальними потребами суспільства

у фахівцях нового типу і недостатньою увагою вищої та середньої професійної освіти до підготовки вчителів для роботи в полікультурному освітньому закладі.

Результати проведеного дослідження дали змогу з'ясувати, що освітня політика в Україні на сучасному етапі характеризується оновленням і суттєвими зрушеннями в таких напрямках: зростання кількості осіб, які володіють іноземною мовою; вивчення іноземної мови на ранніх етапах навчання; започаткування вивчення кількох іноземних мов у середніх навчальних закладах; збільшення кількості академічних годин на вивчення іноземної мови в університетах; застосування іноземної мови як робочої в деяких вищих закладах освіти.

Сьогодні іншомовна освіта в Україні розглядається як полікультурний простір; провідні принципи її реалізації ґрунтуються на мовному й культурному плюралізмі. Реалізації цілей і завдань полікультурної освіти сприяє цілеспрямована мовна політика нашої держави, зорієнтована на обов'язкове вивчення державної мови всіма громадянами, досконале володіння рідною мовою кожним її носієм і знання кількох іноземних мов, виховання мовної толерантності.

У результаті аналізу законодавчих документів, у яких визначається мовна і полікультурна політика України, та наукових джерел можна виокремити провідні полікультурні тенденції розвитку вітчизняної іншомовної освіти: поступове здійснення державою ефективної мовної політики, яка забезпечує дієву реалізацію стратегії полікультурної мовної освіти, стійку увагу суспільства до загального рівня мовної культури населення, що підтверджується збільшенням кількості мов, що вивчаються, та зростанням кількості осіб, які володіють принаймні однією іноземною мовою; започаткуванням у початкових і загальноосвітніх навчальних закладах вивчення більше ніж одної іноземної мови; посилення полікультурного контексту змісту сучасної освіти, який забезпечується готовністю учнів використовувати іноземну мову як засіб міжкультурного спілкування, можливістю для учнів створювати власну соціальну та культурну ідентичність шляхом порівняння й усвідомлення культури носіїв мови, що вивчається, та власної національної культури; адаптує діяльність учнів до європейських стандартів і створює умови для входження в сучасний полікультурний світовий соціум; консолідація зусиль науковців, педагогів, батьків, що спрямовані на розв'язання актуальних завдань сучасної полікультурної освіти; цілеспрямоване оновлення державного стандарту сучасної мовної освіти, що дає змогу піднести її на якісно новий рівень, сприяє формуванню полікультурної особистості, забезпечує кожному учневі вільне володіння державною, рідною, іноземними мовами, закладає підґрунтя для реалізації потенціалу учнів у міжнародному масштабі; удосконалення професійної підготовки викладачів на засадах полікультурності; систематична модернізація змісту мовної освіти у вищих навчальних закладах, що забезпечить формування особистості вчителя-словесника, здатного впроваджувати новітні ефективні технології опанування мови, мовлення і культури, а також комунікативної компетентності спеціалістів різних профілів; важливими компонентами

педагогічної освіти в умовах полікультурного суспільства вітчизняні вчені називають: знання учителем завдань, основних ідей, понять полікультурної освіти; культурологічні, етноісторичні, етнопсихологічні знання, що дозволяють усвідомити різноманіття сучасного світу і специфіку культурних проявів на рівні особистості, групи, соціуму, забезпечити розуміння важливості культурного плюралізму для особистості і суспільства; уміння виділяти або вносити до змісту загальної освіти ідеї, що відображають культурне різноманіття світу, країни, етнічної групи; уміння організувати педагогічний процес як діалог носіїв різних культур у часі і просторі; ефективність полікультурної підготовки студентів залежить від узгодженості цілей і завдань професійної підготовки та полікультурної освіти, чіткості і послідовності вимог, що висувають до майбутнього педагога.

Українські вчені обґрунтовують соціальну потребу в реалізації цілеспрямованої роботи з підготовки педагога, що повинна поєднувати в собі забезпечення системних знань у галузі етнокультури, формування гармонійної національної самосвідомості, орієнтацію на духовні цінності, толерантність і здатність до міжетнічного діалогу, а також пошук методів і організаційних форм, відповідних їхній професійній підготовці. Дослідники підкреслюють, що в процесі організації навчально-виховної роботи зі студентами, підготовка їх до діяльності в умовах полікультурного освітнього середовища не виділяється як спеціальна мета.

Відзначено загальні тенденції, що чітко простежуються у вимогах до професіоналізму українського, американського та канадського фахівця, необхідні для роботи в полікультурному освітньому закладі. Вчені трьох країн одноголосно підкреслюють, що полікультурна грамотність учителя починається передусім з його знань про культуру свого народу (етнічної групи) і чіткого усвідомлення своєї культурної ідентичності, інакше вчитель не зможе виступати посередником у культурі й навчити учнів осягати цінності, які культура приховує в собі.

Автори концепцій полікультурної освіти також упевнені в тому, що вчитель повинен бути здатний допомогти своїм учням у визначенні їхньої культурної ідентичності, водночас пам'ятати, що кожен учень може бути перетином кількох культур, отже, бути носієм кількох ідентичностей.

Науковці трьох країн надають великого значення знанням учителем особливостей культури поведінки своїх учнів або етнопсихологічних характеристик учнів, оскільки вони впливають на навчальний стиль дитини і, отже, потребують від учителя вибору відповідних методів і прийомів навчання. Інакше кажучи, майбутній учитель повинен засвоїти один з головних педагогічних принципів роботи в полікультурному класі, сформульований С. Ньюто в американській педагогіці таким чином: «рівний підхід не означає однаковий підхід» («equal is not the same»), передбачає: урахування, а не ігнорування етнічних, мовних, гендерних, соціальних, релігійних, культурних відмінностей між учнями з точки зору порівняння, а не переваги одних над іншими; усвідомлення того, що означені відмінності впливають на способи засвоєння знань учнями і потребують від учителя сформованості вміння пристосовувати стратегію навчального процесу до індивідуальних культурних

стилів учнів; уміння використовувати культурні особливості учнів як їхні переваги, а не недоліки.

До необхідних умінь учителя дослідники країн також відносять його здатність критично оцінювати будь-яку інформацію, аналізувати власні культурні стереотипи, своєчасно позбавлятися їх, не допускаючи формування упереджень; пам'ятати, що неправильні стереотипи впливають на його навчальні очікування від учнів.

Важливою умовою успішності роботи вчителя, за словами вчених, є його вміння грамотно залучати до навчально-виховного процесу батьків своїх учнів, використовувати такі форми і прийоми, що будуть активізувати виховну діяльність батьків і підвищувати в них почуття відповідальності за навчання дітей.

Учені США, Канади і України одноставно підкреслюють, що вміння створювати й підтримувати толерантну атмосферу в класі є невід'ємним складником професіоналізму вчителя.

Вважаємо необхідним відзначити важливу *відмінність* у підходах вітчизняних і канадських та американських учених до розробки вимог у професійній підготовці майбутнього фахівця з урахуванням особливостей роботи в полікультурному суспільстві. Виховання поваги до всіх форм людського різноманіття є ціннісним елементом змісту педагогічної освіти в Україні і США. У підходах вітчизняних учених яскраво виражене прагнення до «педагогізації» полікультурних знань і умінь майбутнього фахівця, тобто вони розроблені з урахуванням його майбутньої викладацької та виховної діяльності.

У підходах американських і канадських вчених до цього питання спостерігаємо тенденцію професійної педагогічної орієнтації підготовки студентів, яка відступає на другий план, висуваючи як першорядне завдання формування в студентів активної громадянської позиції, потреби брати участь в управлінських, політичних і соціальних процесах на різних рівнях (навчального закладу, міста, округу, штату), тобто стати учасником соціальних і політичних перетворень у суспільстві. Вважаємо, що таке прагнення виховати молоде покоління активними учасниками власного життя і життя суспільства, які відповідають за долю країни, за її соціально-економічне процвітання, здатного не бути пасивними реципієнтами ситуації, що склалася, а за необхідності самим впливати на обставини, самостійно приймаючи рішення у випадку вибору. Це прагнення бере початок від таких історичних передумов полікультурної освіти в США, як соціально-політичні рухи за права і свободу людини, феміністський рух і боротьба етнічних меншин за збереження своїх культурних традицій.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і представлено новий підхід до вирішення важливої й актуальної проблеми, що полягає в цілісному системному обґрунтуванні полікультурних засад розвитку теорії та практики освіти у вищих навчальних закладах Канади і США, визначенні шляхів використання позитивного канадського й американського досвіду в підготовці фахівців у системі освіти України в сучасних умовах. Результати проведеного дослідження підтвердили правомірність загальної і часткової гіпотез,

засвідчили досягнення мети, вирішення поставлених завдань і стали підставою для таких висновків:

1. У результаті дослідження визначено історичні, культурні, соціально-політичні умови становлення полікультурної політики в Канаді і США. Науковий аналіз досліджуваної проблеми засвідчив, що процес розвитку полікультурної освіти в Канаді та США відбувався внаслідок усвідомлення неспроможності парадигм асиміляції і етноцентризму, необхідності ефективної адаптації іммігрантів, пошуку шляхів формування багатонаціональної ідентичності, вирішення проблеми етнокультурного різноманіття демократичним шляхом.

Доведено, що на особливості державної полікультурної політики Канади і США, яка є досить багатоаспектною та складною, насамперед вплинули ті імміграційні процеси, що тривалий час відбуваються у цих країнах, виступаючи головним механізмом формування етнічного складу канадської і американської нації. Державна полікультурна політика Канади і США пройшла період становлення полікультурної нації на засадах збереження і розвитку етнічного культурного різноманіття. Це, передусім, проявляється у запровадженні для вивчення більше, ніж однієї мови, яке згодом стало більш значущим у формуванні молодого покоління американців на засадах полікультуралізму.

2. Опрацювання джерельної бази виявило стійку тенденцію послідовної державної політики щодо розвитку й упровадження нормативно-правових засад полікультурної освіти у підготовці фахівців у Канаді і США, що забезпечена міцною законодавчою базою. Вона стала відповіддю на запити етнічного різноманіття, вимоги рівності освітніх можливостей представників різних етнічних груп, збереження їх культур, протистояння расової дискримінації.

Установлено, що полікультурну освіту проголошено законодавчо на різних рівнях: у центрі, окремих провінціях і штатах. Створено спеціальні державні структури, які здійснюють і контролюють реалізацію відповідної освітньої політики.

Аналіз діахронічного аспекту розвитку сучасних підходів до полікультурної освіти яскраво свідчить, що нинішня система підходів і теорій була підготовлена попередніми зусиллями теоретиків та практиків полікультурної освіти. Розробка й розвиток підходів до полікультурної освіти є наслідком неспроможності попередніх науковців задовольнити соціально-економічні, політичні, культурні потреби у фахівцях зі сформованою полікультурною компетентністю, незадоволення науковців та освітян результатами навчання, прагнення поліпшити стан освітньої галузі, оскільки багатомовність поступово стає однією з найхарактерніших ознак сучасного суспільства.

На підставі теоретичного аналізу різних концепцій, теорій і науково-методичних підходів доведено, що основною тенденцією з-поміж канадських і американських дослідників в останні десятиріччя ХХ та на початку ХХІ століть є відсутність одностайної думки щодо чіткого визначення полікультурної освіти як провідної освітньої парадигми.

З'ясовано, що державні стратегії полікультурної освіти означених країн мали відповідні і подібні, і відмінні тенденції, що враховували особливості

кожної з двох країн. У Канаді спостерігається тенденція розвитку «культурної мозаїки» як компроміс між франко- і англомовними провінціями, як відповідь на культурно-освітні потреби «культур спадщини» (автохтонів і малих іммігрантських громад). У канадській політиці виявлені суттєві особливості, викликані специфікою місцевих культур і мовних ситуацій. У США тенденції розвитку полікультурної політики пов'язані з переглядом політики «плавильного котла» і намірами забезпечити культурно-освітні інтереси малих етнічних груп, насамперед, афро- і латиноамериканців. Подібна політика ініційована протестним рухом етнічних груп.

3. Установлено, що Канада і США тривалий час, аж до середини минулого століття, орієнтувалися на ідеї розчинення в соціумі малих соціокультурних груп через монокультурну освіту, ідеї якої сформульовані в концепціях асиміляції і етноцентризму. Вивчення цих концепцій дало змогу виділити ряд основних притаманних їм установок: нехтування культурним різноманіттям учнів; співвіднесення змісту освіти, системи перевірки знань, мови викладання, способів інтелектуального і морального виховання, стилю навчання з традиціями домінуючої культури; ігнорування культурного внеску малих субкультур; спроби замовчати міжкультурні конфлікти у галузі освіти; відмова визнавати вплив тієї чи іншої соціокультурної ідентичності учнів і викладачів на перебіг і результати навчального процесу; наділення педагогів авторитарним статусом; провокування стану тривожності і дискомфорту для учнів з малих етнокультурних груп; свідомо негативне ставлення до можливостей здобуття якісної освіти представниками меншин.

Установлено, що в останні десятиліття тенденції полікультурної освіти у Канаді і США актуалізуються, набувають більшої ваги, посилились пошуки ефективних способів її впровадження. Полікультурність стає провідним принципом освітньої політики Канади і США, і одним із найважливіших шляхів його реалізації вважається запровадження білінгвальної (двомовної) освіти в системі канадської і американської освіти. Вона є не лише важливою умовою подолання мовних бар'єрів і досягнення академічних успіхів учнів у багатонаціональному класі, а й допомагає зрозуміти культурну, етнічну ідентичність і одночасно долучитися до загальнонаціональних людських цінностей. Білінгвальна освіта є основним складником полікультурної освіти, оскільки торкається багатьох сторін суспільного життя. Відтак вирішення проблем ефективного білінгвального навчання пов'язане з вихованням полікультурної особистості.

4. Розкрито мету, завдання, принципи полікультурної освіти США і Канади з огляду на необхідність формування та розвиток полікультурної особистості фахівця, здатного послуговуватись кількома іноземними мовами, крім рідної, і виконувати різні функції, бути конкурентоздатним на світовому ринку праці.

Визначено головну мету полікультурної освіти, що полягає в задоволенні освітніх запитів представників усіх етносів і формуванні людини, здатної до активної і ефективної життєдіяльності в багатонаціональному і полікультурному середовищі, яка має розвинене почуття розуміння і поваги до інших культур, вміє жити в мультикультурному суспільстві в мирі та злагоді з людьми різних національностей, рас і вірувань. З'ясовано, що практичні,

освітні і виховні *завдання* полікультурної освіти виокремлюються з мети і цілей навчання і передбачають формування і розвиток у фахівців уявлень про різноманіття культур у світі, виховання позитивного ставлення до культурних відмінностей, здатності використовувати іноземні мови як інструмент інтеграції в культури інших народів, здійснення діалогу культур у межах своєї країни і цивілізацій сучасного світу, виховання фахівців на засадах миру, толерантності, гуманного міжнаціонального спілкування.

Ключові *принципи*, що забезпечують ефективність упровадження полікультурної освіти – це передусім *принцип* антирасистської освіти, що відхиляє расизм у всіх формах його вияву й акцентує на необхідності озброєння учнів уміннями активно протистояти дискримінації в конкретній життєвій ситуації ненасильницьким шляхом, щоб не допустити її повторення; *принцип* звільняючої освіти, для реалізації якого необхідне формування вмінь учнів критично осмислювати отриману інформацію, сприяючи процесу народження нового культурного знання; *принцип* навчання і виховання з опорою на досвід та інтереси учнів, а не на директиви домінуючої культури.

5. З'ясовано, що кінець ХХ-початок ХХІ століття є особливим періодом для полікультурної освітньої політики Канади і США, оскільки поряд із активними трансформаціями на її користь, існували не менш активні перешкоди. У багатьох штатах і провінціях чинили серйозний опір програмі конструктивних дій у галузі освіти, спрямованої на введення білінгвального навчання й усунення расової дискримінації під час прийому до коледжів і університетів. Виявлено особливість у підготовці фахівців у вищих навчальних закладах Канади і США, згідно з якою вчителі загалом, як і раніше, здобували монокультурну освіту, з програм підготовки виключалися важливі питання, як расові, класові, гендерні, культурні особливості учнів (що стосувалися расових, класових, гендерних, культурних особливостей учнів) і вміння вчителя грамотно спиратися на ці відмінності в навчальному процесі.

Виокремлено організаційно-педагогічні основи професійної підготовки майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах Канади і США в контексті полікультурності. Система професійної підготовки фахівців у Канаді і США є феноменом, якому властива продуктивна взаємодія різноманітних культур і націй, що забезпечує формування особистості фахівця, здатного організувати професійну діяльність на демократичних і гуманістичних засадах, реалізовувати освітню політику як пріоритетну функцію держави, що спрямовується на розвиток і самореалізацію особистості, задоволення її освітньо-культурних потреб.

Провідною умовою успішної полікультурної освіти Канади і США визначено системну перебудову всіх компонентів навчального процесу. Підтримується всеосяжний підхід полікультурної трансформації – зміни змісту, методів навчання, створення полікультурного освітнього середовища. Зміни передбачають модифікацію освіти і відмову від монокультурної орієнтації у навчанні та вихованні, заснованої на культурних нормах євроцентризму. Усунення будь-якої дискримінації □ суттєвої причини низької успішності учнів у школі □ розглядається як умова ефективної полікультурної освіти.

Важливими умовами, що гарантують дотримання навчальними закладами Канади і США вимог полікультурної освіти, є державне фінансування навчальних закладів за відмову від дискримінаційної практики; адміністративні заходи щодо забезпечення рівності освітніх можливостей; десегрегація шкіл, введення освітніх програм вивчення різних мов і культур.

6. На основі узагальнення наукових джерел обґрунтовано, що основною тенденцією інтеграції полікультурних засад у професійній підготовці майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах Канади і США підготовка фахівців на базі чотирирічних (гуманітарних, педагогічних) коледжів та університетів, де особлива увага приділяється функціонуванню різноманітних програм і навчальних предметів з полікультурним контекстом; розвитку творчих здібностей і мислення студентів, їх мотивації до освіти впродовж життя та роботи в полікультурному середовищі школи; інтеграції теоретичних і практичних полікультурних компонентів; упровадженню системи наставництва й організації консультаційної роботи викладачів з полікультурних питань.

Виші змінюють навчальні стратегії і програми таким чином, щоб задовольняти потреби студентів з різних етнокультурних груп, готувати фахівців, які вміють ефективно діяти в багатокультурному суспільстві. Процес набуття) знань за полікультурного підходу у вищих навчальних закладах передбачає врахування різних способів пізнання, типів інтелекту студентів. Акцент ставиться на комунікації, урахуванні різних точок зору студентів.

Педагогічні виші єдині щодо перспективи підготовки культурно компетентного фахівця, здатного працювати в поліетнічному, полікультурному суспільстві. Полікультурна педагогічна освіта висуває певні вимоги до вчителя: знання етнографії, усвідомлення власної ідентичності, подолання етнокультурних стереотипів і упереджень, високі очікування від школярів, вміння інтегрувати ідеї полікультуралізму в зміст свого навчального предмета, будувати толерантні відносини з учнями.

Ставляться завдання забезпечити підготовку педагога, завдяки якій ідеї полікультурної освіти стануть його переконаннями, будуть здобуті знання і вміння, що дають змогу успішно виконувати професійні завдання в поліетнічному, багатокультурному середовищі. Ряд вищих навчальних закладів роблять зусилля зі здійснення полікультурної освіти, що повинні спричинити системні структурні зміни в університетах. Природа подібних змін мусить відображатися в усіх компонентах навчального процесу.

7. Визначено провідні полікультурні тенденції розвитку вітчизняної іншомовної освіти: поступове здійснення державою ефективної мовної політики, яка сприяє реалізації стратегії полікультурної мовної освіти, стійка увага суспільства до загального рівня мовної культури населення; посилення соціокультурного контексту змісту сучасної освіти; активізація діяльності всіх соціальних інституцій для посилення уваги суспільства до проблем мовної освіти; цілеспрямоване оновлення державного стандарту сучасної мовної освіти; удосконалення професійно-педагогічної підготовки викладачів на засадах полікультурності; створення належного нормативно-методичного забезпечення.

Результати проведеного дослідження дали змогу здійснити узагальнення і визначити шляхи використання позитивного канадського й американського науково-практичного досвіду підготовки фахівців на засадах полікультурності для поліпшення стану і підвищення рівня полікультурної освіти громадян України в сучасних умовах. З цією метою запропоновано рекомендації на державно-законодавчому, організаційно-методичному та професійно-педагогічному рівнях.

Виконане дослідження не вичерпує всіх аспектів, пов'язаних з питаннями теорії і практики полікультурної освіти в Канаді і США. Загальні тенденції відповідають історичному процесу розвитку. Перспективними напрямками його продовження можуть бути зіставлення тенденцій розвитку полікультурної освіти США, Канади, Західної Європи та країн СНД; її взаємозв'язку з інтернаціональним, цивільним і моральним вихованням.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Бахов І. С. Тенденції розвитку полікультурної освіти у професійній підготовці фахівців Канади і США : монографія. – Київ : Центр учбової літератури, 2017. – 320 с.

2. Бахов І. С. Теоретичні та методичні засади полікультурної освіти США і Канади. Вплив расової й етнічної приналежності на розвиток полікультурної освіти США і Канади / Наукові інновації у світлі глобалізації : монографія // Бахов І. С. та ін. – Київ, ЦП «Компринт», 2017. – С. 4 – 163.

3. Бахов І. С. Канадський мультикультуралізм: від схвалення до критики і фобії : монографія. – Київ: Центр учбової літератури, 2016. – 176 с.

4. Бахов І. С. Вплив мультикультурної політики Канади кінця ХХ початку ХХІ століття на розвиток полікультурної освіти. Наукові інновації у світлі глобалізації : монографія (під заг. ред. І. С. Бахова): т.1 / Бахов І. С. та ін. – Кіровоград, КП «Поліграфія», 2015. – С 4 – 107.

5. Bakhov I. S. The implementation of the idea of multiculturalism in education policy of the United States and Europe: history, current state and perspectives // Innovations in education: Monograph / ed. by M. Kołodziejczyk. – Vienna : «East West» Association for Advances Studies and Higher Education GmbH, 2014. С 48 – 62.

6. Бахов І. С. Професійна міжкультурна компетентність майбутніх фахівців : монографія. – К. : «ДП «Вид. дім «Персонал», 2012. – 240 с.

Публікації у журналах міжнародної наукометричної бази SCOPUS

7. Bakhov I. S. Main areas of the implementation of multiculturalism in professional educator training in the USA. Journal of Research in Educational Sciences. 2017. ASERS Publishing.

8. Бахов І. С. Проблеми психічного здоров'я у студентської молоді американських університетів і коледжів // Врачебное дело. – № 7 (1144), 2017. – С. 3 – 10.

9. Bakhov I. S. The Ideological Foundations of Monolingualism in US Language Policy. *Educational Researcher*, No. 9 (2), (December). Volume 45. «American Educational Research Association», 2016. – P. 793 – 804.

10. Bakhov I. S. Historical dimension to the formation of multicultural education of Canada. *Pedagogika / Pedagogy*, 2015. – Vol. 117, No. 1. – P. 7 – 15.

11. Bakhov I. S., Motsar M. N. The use of media educational technologies in formation of multicultural competence of future translators. Ukrainian experience. *International Review of Management and Marketing*. V 5. № 1S, 2015. – P. 170 – 174.

12. Bakhov I. S. Dialogue of Cultures in Multicultural Education. *World Applied Sciences Journal* 29 (1), 2014. – P.106 – 109.

13. Bakhov I. S. Multicultural education of the U.S. in fundamental legislative acts. *World Applied Sciences Journal* 27 (Education, Law, Economics, Language and Communication), 2013. – P. 28 – 31.

14. Bakhov I. S. Government Multicultural Policy in Canada in the Period of 1970-2000-s. *Middle-East Journal of Scientific Research* 15 (10), 2013. – P. 1450 – 1454.

Публікації у міжнародних виданнях

15. Bakhov I. S. Multicultural training of future teachers in Canadian Universities for professional activity. *London Review of Education and Science*, 2015, № 2(18), (July-December). Vol. VII. “Imperial College Press”, 2015. – P. 492 – 501.

16. Теоретические и методические принципы поликультурной подготовки учителя в Канаде и США. Materials of the XI International scientific and practical conference, «Modern European science» June 30-July 7, 2015. Volume. Pedagogical sciences. Sheffield. Science and education LTD. – С. 63 – 67.

17. Преимущества использования интерактивных технологий в формировании поликультурной компетентности будущих филологов. Апробация. Ежемесячный научно-популярный журнал. № 7 (34). Научно-издательский центр «Апробация». – Махачкала, 2015. – С. 123 –126.

18. Bakhov I. S. Pedagogical concepts in the US multicultural education systems. *Sharing the Results of Research towards Closer Global Cooperation among Scientists: Results of the 1st International Conference: Collection of Research Papers* (March 7, 2014). Responsible editors: M. Prykhodko, S. Tonkykh, A. Mintz – Montreal, Canada: Published by Accent Graphics Communications, 2014. – P. 38 – 43.

19. Бахов І.С. Історичні традиції Канадської освіти. *International Scientific Journal EURO-AMERICAN SCIENTIFIC COOPERATION: research articles / Responsible editors: Tonkyh S., Pryhodko N., Mintz A.* – Hamilton, Canada: «Accent Graphics Communications», 2014. – Vol. 3. – P. 93 –104.

20. Bakhov I. S. Challenges of the US multicultural education policy on the eve of 21st century. The 2nd International Conference on the Transformation of Education, London, 24-25 April 2014. *SCIEURO*, Vol. 2. – P. 77 – 91. Berforts Information Press Ltd, UK. 2014. (Web of Knowledge)

21. Principles and functions of the university multicultural education. European Humanities Studies. State and Society = Europejskie Studia Humanistyczne. Państwo i Społeczeństwo / [ed. The Faculty of Social Sciences (Pomeranian University in Słupsk), East European Institute of Psychology-Kyiv, Andrzej Frycz Modrzewski Krakow University ; Irina Manokha, chief ed.]. – № 2, 2014-2015. – С. 36 – 44. Instytut Studiów Międzynarodowych i Edukacji Humanum Sp. z o.o

22. Історичні традиції Канадської освіти. Historical traditions of the Canadian education. International Scientific Journal «EURO-AMERICAN SCIENTIFIC COOPERATION»: Hamilton, Canada: «Accent Graphics Communications», 2014. – Vol. 3. – P. 88 – 93.

23. Bachow I. S. Zasady metodologiczne współczesnej edukacji wielokulturowej / Nauka i Studia. Pedagogiczne nauki. 34 (102), Przemyśl, 2013. – Str. 31-37.

24. Bakhov I. S. Pedagogical concepts and practice of ethnocentrism in multicultural education of the USA and Canada. Science, Technology and Higher Education: materials of the II international research and practice conference, Vol. II, Westwood, April 17th, 2013. Accent Graphics communications. – Westwood – Canada, 2013. – P. 416 – 420.

25. Бахов І. С. Сучасні концепції полікультурної взаємодії в системі освіти Канади. Инновационная деятельность в образовании: Материалы VII Международной научно-практической конференции. Часть I // Под общ. редакцией Г.П. Новиковой. – Ярославль – Москва: Издательство «Канцлер», 2013. – С. 263 – 271.

26. Bakhov I. S. The US multicultural education policy in the end of the 20th century. Applied Sciences and technologies in the United States and Europe: common challenges and scientific findings: materials of the 1st International Scientific Conference, Vol.1. June 29, 2013. Cibunet Publishing. New York, USA. – 2013. – P. 66 – 68.

Публікації у наукових фахових виданнях

27. Бахов І. С. Програми професійної підготовки вчителів США і Канади до роботи у полікультурному навчальному закладі // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Сер. 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики. Вип. 28 (38) / К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2017. – С. 70 – 76.

28. Бахов І. С. Основні напрямки реалізації полікультурності у професійній підготовці педагогів США і Канади // Збірник наукових праць «Педагогічні науки». – № 77. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2017. – С. 56 – 67.

29. Бахов І. С. Міжкультурні аспекти інтеграції інтернету у навчанні іноземній мові // Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки» (НДУ ім. М. Гоголя) / за заг. ред. проф. Є.І. Коваленко. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2016. – № 2. – С. 97 – 104.

30. Бахов І. С. Гончаренко-Закревська Н. В. Соціокультурний та історико-педагогічний контекст педагогіки Селестена Френе // Збірник наукових праць «Педагогічні науки». Випуск 76, т. I. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2017. – С. 18 – 24.

31. Бахов І. С. Ідеологія монолінгвізму і білінгвізму у полікультурній освітній політиці США // Збірник наукових праць УДПУ імені Павла Тичини. – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2016. – Вип. 1. – С. 8 – 17.

32. Бахов І. С. Tendencje rozwoju monolingwizmu i bilingwizmu w polityce edukacyjnej stanów zjednoczonych // Освітній простір України. – Вид-во ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»: Івано-Франківськ, 2016. – Вип. 7. – С. 7 – 14.

33. Бахов І. С. Розвиток полікультурної підготовки вчителів у Сполучених Штатах і Канаді // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ ім. Г.Сковороди». – Дод. 2 до Вип. 35, Том IV (16): Тематичний випуск «Міжнародні Челпанівські читання». – К.: Gnosis, 2015. – С. 14 – 21.

34. Бахов І. С. Педагогічні концепції в системах полікультурної освіти США і Канади // Молодь і ринок. – Дрогобич, 2015. – № 6 (123). – С. 96 – 102.

35. Бахов І. С. Формування полікультурної компетентності із застосуванням медіа-освітніх технологій // Вісник Черкаського університету. Серія Професійна освіта. – № 4, 2015. – С. 35 – 41.

36. Бахов І. С. Культурно-історичні засади формування полікультурної освіти // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. – Сер.16. – Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики. Вип. 25 (35). – 2015. – С. 35 – 39.

37. Бахов І. С. Роль культурного плюралізму в прикладній міжкультурній комунікації. Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Г. Сковороди». – Додаток 2 до Вип. 5: Тематичний випуск «Проблеми емпіричних досліджень у психології». – К.: Гнозис, 2014. – С. 164 – 172.

38. Бахов І. С. Становлення полікультурної освіти Канади: історичний аспект // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. – № 42, Ч. 1. – 2014. – С 285 – 290.

39. Бахов І. С. Реалізація ідеї полікультурності в освіті США і країнах Європи: сучасний стан і перспективи розвитку // Молодь і ринок. – Дрогобич, 2014. – № 3(110). – С. 96 – 102.

40. Бахов І. С. Ліберальний полікультуралізм у сучасних політичних дебатах // Вісник Прикарпатського Національного Університету. Серія Педагогіка. Випуск LI. – Івано-Франківськ. – 2014. – С. 11 – 16.

41. Бахов І. С. Чернуха Н. М. Розвиток полікультурного виховання в зарубіжній педагогіці кінця ХХ століття // Гуманітарний вісник ДВНЗ Переяслав-Хмельницького ДПУ ім. Г. Сковороди. Вип. 31, Том VII (49) : Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». – К.: Gnosis, 2013. – С. 221 – 230.

42. Бахов І. С. Академічна мобільність як чинник міжкультурної соціалізації студентів // Науковий часопис НПУ імені П. М. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка: зб. наук. праць. – Вип.14. ч. III. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2012. – С. 122 – 128.

43. Бахов І. С. Особливості та принципи міжкультурного спілкування студентів в процесі навчання іноземних мов // Вісник ЛНУ ім. Тараса Шевченка. Педагогічні науки. № 7 (242) Ч. І. – Луганськ, 2012. – С. 222 – 230.

44. Бахов І. С. Міжкультурна комунікація в контексті глобалізаційного діалогу культур // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України (електронне наукове фахове видання у галузі пед. та психол. наук) // Вип. 2. – Хмельницький, 2012. [Електронний ресурс] / <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Vnadps/index.html/>

45. Бахов І. С. Готовність до міжкультурної комунікації як критерій сформованості міжкультурної компетентності майбутнього фахівця // Збірник наук. праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні та психологічні науки // Вип. 3. – Хмельницький, 2012. [Електронний ресурс] <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Vnadps/index.html/>

46. Бахов І. С. Полікультурний освітній простір як суб'єкт інтеграційних і дисінтеграційних процесів у сучасному світі // Вища освіта України / Теорет. та наук-метод. часопис. – Темат. випуск «Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання». Додаток 3 до №1, Т. II, – 2012. – С. 26 – 30.

47. Бахов І. С. Полікультурні засади освіти у сучасному українському освітньому просторі // Вісник ЛНУ ім. Тараса Шевченка. Педагогічні науки. За матеріалами VI Міжнар. наук-практ. конф. «Інноваційні процеси в освітньому просторі: доступність, ефективність, якість», присвяченої 10-річчю Українського відділення МАНПО. № 22 (257) Ч.ІІ. – Луганськ, 2012.– С. 6 – 12.

48. Бахов І. С. Механізми формування етнічних стереотипів у міжкультурній комунікації // Мова і культура. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2011. – Вип. 14. – Т. I (147). – С. 146 – 150.

49. Бахов І. С. Особливості формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх перекладачів в системі вищої лінгвістичної освіти // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики : зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, Київ, нац. ун-т ім. Тараса Шевченка / відп. ред. Н. М. Карбозерова. Вип. 19. – К. : Логос, 2011. – С. 8 – 15.

50. Бахов І. С. Міжкультурний підхід у підготовці компетентного фахівця в процесі фахової підготовки // Освіта Донбасу / Наук. - метод. видання ЛНУ ім. Тараса Шевченка.– № 4 (147). – Луганськ, 2011. – С. 60 – 64.

51. Бахов І. С. Взаємозв'язок культури і освіти у формуванні міжкультурної компетентності студентів університету // Збірник наук. праць Національної академії Державної прикордонної служби України Серія: педагогічні та психологічні науки. Вип. 4. – Хмельницький, 2011. <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Vnadps/index.html/>

Статті апробаційного характеру

52. Бахов І. С., Чернуха Н. М. Основні тенденції розвитку полікультурного виховання в сучасному світі // Молодий Вчений. – № 1 (04). – Херсон, 2014. – С. 132 – 136

53. Бахов І. С., Нгуен М. К. Форми і методи педагогічної підтримки учнів мігрантів // Молодий Вчений, Young Scientist. – № 4 (07), 2014. – Херсон. – С.46 – 48.

54. Бахов І. С. Освіта в європейському полікультурному середовищі: реалії і виклики: Становлення і розвиток української державності // Збірник наукових праць МАУП. Вип. 12. – К.: ДП «Видавничий Дім «Персонал»», 2014. – С. 367 – 371.

55. Бахов І. С. Полікультурна освіта особистості і міжкультурна комунікація: Трипільська цивілізація // Науково-практичне видання / редкол.: В.С.Гаркуша (гол. ред.). – К.: АН «Трипільська цивілізація» та МАУП, 2012. – Вип.2 (7). – С. 32 – 37.

56. Бахов І. С. Методологічні основи сучасної полікультурної освіти: Трипільська цивілізація // Науково-практичне видання / редкол.: В. С. Гаркуша (гол. ред.). – К.: АН «Трипільська цивілізація» та МАУП, 2012. – Вип.8 (12). – С. 37 – 40

57. Бахов І. С. Полікультурна освіта як середовище для формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх перекладачів: Трипільська цивілізація // Науково-практичне видання / редкол.: В. С. Гаркуша (гол. ред.) [та ін.] .– К.: АН «Трипільська цивілізація» та МАУП, 2012. – Вип. 9 (13).

58. Бахов І. С. Особливості формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх перекладачів в системі вищої лінгвістичної освіти // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики : зб. наук. праць / КНУ ім. Тараса Шевченка / відп. ред.. Н. М. Карбозерова. Вип. 19 / відп. ред. Н. М. Карбозерова. – К. : Логос, 2011. – С. 8 –15.

Навчальні та навчально-методичні видання

59. Бахов І. С., Мірончук Т. А. Stylistic semantics in translation. Семантико-стилістичні особливості перекладу // Навчальний посібник. Рекомендовано МОН України для студ. вищ. навч. закл. – К.: «ДП «Вид. дім «Персонал»», 2012. – 152 с. – Бібліогр.: с.147 – 150.

60. English for your career. Рекомендовано МОН України // Навчальний посібник для студентів ВНЗ. – К.: ДП «Вид. дім «Персонал», 2009. – 380 с.

61. English for post-graduate students. Англійська для аспірантів і здобувачів. Рекомендовано МОН України. Навчальний посібник для студ. вищ. навч. закл. – К.: «ДП «Вид. дім «Персонал»», 2008. – 276 с.

62. English Grammar Practice // Практикум з граматики англійської мови. 3-тє вид., перероб. і доп. Рекомендовано МОН України для студентів вищих навчальних закладів. – К.: ДП Вид. дім «Персонал», 2007. – 216 с.

63. Keep up your English. Focus on reading and speaking. Рекомендовано МОН України для студ. вищ. навч. закл // Навчально-методичний посібник. – К.: МАУП, 2005. – 428 с.

Матеріали науково-практичних конференцій

64. Бахов І. С. Концепція ліберального полікультуралізму: «за» и «проти» у вирішенні питання полікультурної освіти. Проблеми модернізації України. Випуск1 // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Модернізація України: проблеми та технології успішності. – Київ: МАУП, 2015. – С. 86 – 91.

65. Бахов І. С. Формування полікультурної компетентності фахівця із застосуванням медаі-освітніх технологій // Вища школа: сучасні тенденції розвитку : збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції. Черкаси, 24 квітня 2015 р. – Черкаси-Словянськ : Вид-во Б.І.Маторіна, 2015. – С. 14 – 17.

66. Бахов І. С. Соціокультурні та законодавчі детермінанти полікультурної освіти в Канаді в кінці ХХ століття // Педагогіка: традиції та інновації. Матеріали ІІ Міжнародної науково-практичної конференції, (м. Харків, 15-16 травня 2015 року). – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2015. – С. 64 – 68.

67. Бахов І. С., Нгуен М. К. Етапи міграційної політики США і розвиток полікультурної освіти учнів-мігрантів // США: история, общество, культура: ІІ Международная научная конференция / Таврический национальный университет имени В. И. Вернадского. – Симферополь, 2014. – С. 21 – 24.

68. Бахов І. С. Особливості міграційної політики і полікультурної освіти США наприкінці ХХ століття // ІІ Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція «Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку» : збірник наукових праць. – Переяслав-Хмельницький, 2014. – С. 132 – 136.

69. Бахов І. С. Формування соціокультурної компетентності учнів початкових класів // Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах СНД : збірник наукових праць. – Переяслав-Хмельницький, 2014. – С. 127 – 129.

70. Бахов І. С. Проблеми стандартизації полікультурної професійної підготовки вчителів іноземних мов в європейській освіті // Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії : збірник наукових праць. – Переяслав-Хмельницький, 2014. – С. 57 – 59.

71. Бахов І. С., Нгуен М. К. Особливості міграційної політики і полікультурної освіти США наприкінці ХХ століття // Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку : збірник наукових праць. – Переяслав - Хмельницький, 2014. – С. 132 – 137.

72. Бахов І. С. Належність до світу: космополітизм як засіб проти відчуженості // «Актуальні проблеми теорії та практики розвитку інноваційних процесів у сучасній науці»: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конфер. 28 березня 2014 р. – Кіровоград.

73. Bakhov I. S. Pedagogical concepts and assimilation practice in multicultural education systems of the USA // США: история, общество, культура : сборник докладов международной конференции: Таврический нац. университет им. В. И. Вернадского. – Симферополь, 2013. – С. 26 – 29.

74. Бахов І.С. Globalization as a factor in the development of intercultural communication // Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах СНД : зб. наук. праць. – Переяслав-Хмельницький, 2012. – С. 242 – 244

75. Бахов І. С. Принципи і функції університетської полікультурної освіти. // Інноваційні наукові технології : передовий світовий досвід : збірник наукових праць і матеріалів Міжнар. наук-практ. конф. (5 листопада 2012р.). –

Кіровоград: Науково-дослідний центр інноваційних технологій, 2012. – С. 31 – 39.

76. Бахов І. С. Соціальні та гуманітарні аспекти становлення нової культури управління // Державне управління в умовах політичної модернізації України: стан та проблеми: Матеріали VI Всеукр. наук-практ. конф. м. Київ, МАУП, 22 листопада 2011р. –К.: Видавничий Дім «Персонал», 2012. – 130 с.

77. Бахов І. С. Роль міжкультурної комунікації у полікультурному суспільстві // Україна як геополітична реальність: політика, економіка, право: Матеріали VI Міжнар. наук-практ. конфер. м. Київ, МАУП, 29 березня 2012р. :- К.: ДП «Видавничий дім «Персонал», 2012. – С. 74 – 82

78. Бахов І.С. Інтеграційні процеси у сучасному полікультурному освітньому просторі // Ціннісні пріоритети освіти XXI століття: європейський вектор розвитку і національний контекст: Матеріали IV Міжн. наук-практ. конф. 23 травня 2012 р. Київ, МАУП.

79. Бахов І. С. Роль культурного плюралізму у полікультурній освіті // Інноваційні підходи до науки XXI століття: збірник наук. праць і матеріалів Міжнар. наук-практ. конф. (27 квітня 2012р.) – Кіровоград: Науково-дослідний центр інноваційних технологій, 2012. – С. 31 – 39.

80. Bakhov I. S. Differentiation and specification of concepts in translating original texts // Наука і життя: сучасні тенденції, інтеграція у світову наукову думку: Матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. інтернет-конференції 17-19 травня 2012 р. – Київ. – Ч.2. – С. 69 – 72.

81. Bakhov I. S. Intercultural communication as a means of developing students' general competence // Людина і сучасне суспільство: проблеми педагогіки та психології : збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції 2 - 3 березня 2012 р. – Львів : «Львівська педагогічна спільнота». 2012. – С. 62 – 63.

82. Бахов І. С. Специфіка формування міжкультурної комунікативної компетенції у студентів-гуманітаріїв // Потенціал культурології : формування особистості конкурентоспроможного фахівця: Матеріали всеукр. наук.-метод. конф. з міжн. участю 21-23 вересня 2011 р; наук. ред. Т. В. Смирнова. – Севастополь, СевНТУ, 2011. – С. 36 – 39.

83. Бахов І. С. Проблема формування толерантності у системі вищої освіти: Толерантність як соціогуманітарна проблема сучасності // Збірник матеріалів III Міжнар. наук-теорет. конфер. (19 - 20 травня 2011р.) / за заг. ред. Сауха П. Ю. – Житомир: вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2011. – С. 96 – 97.

АНОТАЦІЇ

Бахов І. С. Тенденції розвитку полікультурної освіти у професійній підготовці фахівців Канади і США (друга половина XX – початок XXI ст.) – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2017.

У дисертації представлено теоретичне узагальнення і новий підхід до вирішення актуальної проблеми, що полягає в цілісному системному

обґрунтуванні полікультурних засад розвитку теорії та практики освіти, підготовки фахівців у навчальних закладах Канади і США, визначенні шляхів використання позитивного канадського і американського досвіду з підготовки фахівців у системі освіти України в сучасних умовах. Схарактеризовано соціально-історичні передумови і тенденції розвитку канадської і американської полікультурної освіти; проаналізовано систему освіти в країні на сучасному етапі в контексті полікультурності; розкрито полікультурний підхід до професійної підготовки майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах Канади і США. Визначено цілі, завдання і принципи полікультурної освіти США і Канади у світлі підготовки фахівців у навчальних закладах Канади і США, виділено полікультурні тенденції розвитку освіти в навчальних закладах України й окреслено можливості використання позитивного канадського і американського науково-практичного досвіду підготовки фахівців в полікультурному дусі.

Удосконалено і розширено наукові уявлення про сутнісні характеристики базових понять “полікультурна освіта”, “багатомовність”, “двомовність”, “білінгвальне (двомовне) навчання”. Набули подальшого розвитку мета, теоретичні підходи та принципи полікультурної освіти в Канаді і Сполучених Штатах Америки. До наукового обігу введено нові документи з проблеми полікультурної освіти у вищих навчальних закладах Канади і США.

Ключові слова: полікультурність, полікультурна освіта, професійна підготовка, білінгвальне навчання, тенденції, національний стандарт, канадська система освіти, американська система освіти.

Бахов И. С. Тенденции развития поликультурного образования в профессиональной подготовки специалистов Канады и США (вторая половина XX – начало XXI века). – На правах рукописи.

Диссертация на соискание научной степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова. – Киев, 2017.

В диссертации представлено теоретическое обобщение и новый подход в решении актуальной проблемы, заключающейся в целостном системном обосновании поликультурных основ развития теории и практики образования, подготовки специалистов в учебных заведениях Канады и США, определении путей использования позитивного канадского и американского опыта по подготовке специалистов в системе образования Украины в современных условиях.

Охарактеризованы социально-исторические предусловия и тенденции развития канадского и американского поликультурного образования, произведен анализ системы образования в стране на современном этапе в контексте поликультурности; раскрыто поликультурный подход в профессиональной подготовке будущих специалистов в высших учебных заведениях Канады и США.

Отмечается, что к основным характеристикам поликультурного образования исследователи относят куррикулум – учебный план,

ориентированный на разнообразие и историю, философское обоснование образовательных реформ, переменное содержание учебного плана, проникновение идей поликультурности во все сферы учебной деятельности. Определены цели, задачи и принципы поликультурного образования Канады и США в свете подготовки специалистов в учебных заведениях Канады и США, и Украины, и очерчены возможности использования положительного канадского и американского научно-практического опыта в области подготовки специалистов в духе поликультурализма.

Главной целью поликультурного образования является удовлетворение образовательных запросов представителей всех этносов, и формирование человека готового для активной и эффективной жизнедеятельности в многонациональном поликультурном обществе, обладающего развитым чувством понимания и уважения других культур, умеющего жить в поликультурном обществе в мире и согласии с людьми разных национальностей, рас и вероисповеданий.

Подчеркивается, что главные задачи поликультурного образования заключаются в формировании и развитии у специалистов представления о многообразии культур в мире, воспитание положительного отношения к культурным различиям, способности использовать иностранные языки как инструмент интеграции в культуру других народов, осуществление диалога культур в пределах своей страны и цивилизаций современного мира, воспитания специалистов в духе мира, терпимости, гуманного межнационального общения.

Выделен главный принцип работы учителя в поликультурном классе в американской педагогике – равный подход не означает одинаковый подход, подразумевающий: учет, а не игнорирование этнических, языковых, гендерных, социальных, религиозных, культурных отличий между учащимися с точки зрения сравнения, а не преимущества одних над другим; осознание того, что эти отличия влияют на способы усвоения знаний учащимися и требуют от учителя сформированного умения приспособлять стратегию учебного процесса к индивидуальным культурным стилям учащихся; умение использовать культурные особенности учащихся в качестве их преимуществ, а не недостатков.

Выявлены основные тенденции в развитии поликультурного образования Канады и США, среди которых – выдвигать на передний план основные положения критической теории расы и принципов критической педагогики, не отрицая при этом значения гуманистического и кросскультурного подходов, формулирование конкретных задач поликультурного образования, создание условий для интеграции учащихся в культуры других народов, формирование и развитие критического мышления, развитие толерантности. Усовершенствованы и расширены научные представления о сущностных характеристиках базовых понятий «поликультурное образование», «многоязычие», «двужычие», «билингвальное обучение». Получили дальнейшее развитие цели, теоретические подходы и принципы поликультурного образования в Канаде и Соединенных Штатах Америки. В

научный оборот введены новые документы по проблеме поликультурного образования в высших учебных заведениях Канады и США.

Результаты проведенного исследования дали возможность обобщить полученные данные и определить пути использования положительного научно-практического опыта подготовки специалистов Канады и США на основе поликультурности с целью повышения уровня поликультурного образования граждан Украины в современных условиях.

Ключевые слова: поликультурность, поликультурное образование, профессиональная подготовка, билингвального обучение, тенденции, канадская система образования, американская система образования.

Bakhov I. S. Trends in the development of multicultural education in the vocational training of specialists in Canada and the United States (second half of the XX - beginning of the XXI century). – On the manuscript rights.

Dissertation for the degree of doctor of pedagogical sciences, specialty 13.00.04 – The theory and methodology of professional education. M. Dragomanov National University, Kiev, 2017.

The dissertation presents theoretical generalization and a new approach to solving the actual problem, consisting in a holistic systemic rationale for the multicultural foundations for the development of the theory and practice of education, training specialists in educational institutions in Canada and the USA, determining ways to use positive Canadian and American experience in training specialists in the Ukrainian education system in modern conditions.

Socio-historical preconditions and tendencies of the development of Canadian and American multicultural education are characterized, the analysis of the education system in the country at the present stage in the context of multiculturalism is made; the multicultural approach in vocational training of future specialists in higher educational institutions of Canada and the USA is revealed. It is noted that researchers attribute curriculum to the main characteristics of multicultural education, a curriculum that focuses on diversity and history, the philosophical justification for educational reforms, the variable content of the curriculum, the penetration of the ideas of multiculturalism into all spheres of educational activity. The goals, objectives and principles of the multicultural education of Canada and the USA have been defined in the light of the training of specialists in the educational institutions of Canada and the United States and Ukraine, and outlined the possibilities of using positive Canadian and American scientific and practical experience in training specialists in the spirit of multiculturalism. It is emphasized that the main tasks of multicultural education are the formation and development of specialists' understanding of the diversity of cultures in the world, the development of a positive attitude to cultural differences, the ability to use foreign languages as an instrument of integration into the culture of other peoples, the implementation of a dialogue of cultures within their country and modern civilizations peace, education of specialists in the spirit of peace, tolerance, humane interethnic communication.

Keywords: multiculturalism, multicultural education, vocational training, bilingual education, trends, Canadian education system, American education system.

Підписано до друку 13.11.2017 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times.
Наклад 100 пр. Зам. № 329
Віддруковано з оригіналів.

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002.
(044) 239-30-26.